

Kosta Milutinović

VUK I KOPITAR

U ovoj složenoj tematici postoje u ranijoj literaturi svega četiri članka; objavljena još 1897, 1908 i 1914. godine, u kojima je skicirana saradnja Vuka i Kopitara.¹ Osim toga, ova se tematika delimično obrađuje, u posebnim monografijama o Vuku² i Kopitaru.³ Neka pitanja iz ovoga kompleksa dodirnuti su, i mestimično obrađena u ranijoj literaturi, ali mnoga su sve do danas ostala otvorena. U ovom radu pokušaćemo do dopunimo i proširimo ranija istraživanja i da odgovorimo na neka pitanja, koja se postavljaju i čekaju svoja rešenja.

I. Kopitar o Vukovim prethodnicima. — Jernej Kopitar, (Repnje, kod Ljubljane, 23. VIII 1780. — Beč, 11. VIII 1844) jedan je od najznačajnijih slovenačkih i jugoslovenskih slavista svoga vremena. Svršio je Liceje u Ljubljani i studirao prava i slavistiku u Beču. Kao slavista bio je učenik i saradnik Jozefa Dobrovskog. Službovao je u Dvorskoj biblioteci u Beču (1810—1844), prvo kao skriptor, a zatim kao kustos. Istovremeno bio je cenzor za srpske, grčke i rumunske knjige i časopise.

Kopitar se afirmirao već u ranoj mladosti, kao sekretar barona Zige Cojsa i domaći učitelj i vaspitač njegove dece u Ljubljani.⁴ Cojs je imao mnogo razumevanja za mladoga Kopitara i omogućio mu da se bavi i svojim studijama i da tu započne sa naučnim radom. U Ljubljani je napisao i objavio svoju prvu knjigu, *Gramatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark* (1809), koja je odmah zapazena i prokrčila mu put za dalje napredovanje.

Kopitar je došao u Beč 1810, gde je nastavio sa studijama, zahvaljujući daljoj podršci i materijalnoj pomoći barona Cojsa. Beč je tada već bio kulturni centar i za sve slovenske narode prostrane poliglotne Habsburške Monarhije i na njegovim fakultetima studirali su i mnogi mladi Jugosloveni. Kopitar se ubrzo posle svoga odlaska u Beč upoznao sa Francom Sartorijem, urednikom časopisa *Vaterländische Blätter*, i Jozefom Hormajerom, urednikom lista *Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung*. U ovom drugom listu poverena je Kopitaru redakcija posebne slovenske rubrike, koju je on vodio sa velikim razumevanjem. Preko ovog lista propagirao je Kopitar svoje planove i sugestije. Tako između ostaloga:

*„On, koji je u isto vreme radio na stvaranju velikog slavističkog centra u Beču i sanjao o slovenskoj akademiji u Beču, došpeo je da pomislija i na otvaranje srpskog univerziteta, koji bi se imao izdržavati iz prihoda od manastirskih dobara.“*⁵

Iako Kopitar ove svoje planove u tadašnjim nepovoljnim uslovima, u Meterni hovoj Austriji, nije uspeo da ostvari, oni su značajni kao pokušaj.

¹ V. Jagić, *Kopitar i Vuk, Spomenica o prenosu V. S. Karadžića iz Beča u Beograd, Beograd 1898, 364—372. M. Murko, Kopitar in Vuk, Ljubljanski zvon, Ljubljana 1908, I, 5—6. M. Teršakovec, Kopitar und Vuk, Jagić — Festschrift, zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908, 464—480. N. M. Petrovski, Kako je Kopitar 1840. godine branio Vuka, Članci i prilozi o srpskoj književnosti XIX. veka, Novi Sad 1914, 253—260.*

² Lj. Stojanović, *Zivot i rad Vuka Stef. Karadžića*, Beograd 1924. M. Popović, *Vuk Stef. Karadžić*, Beograd 1964. D. Popović, *Vuk i njegovo doba*, Novi Sad 1940.

³ J. Pogačnik, *Bartholomäus Kopitar. Leben und Werk*, München 1978. Ovo je do danas najiscrpnija i najdokumentovanija studija o njemu. Isti autor objavio je na slovenačkom i kraću studiju: *Jernej Kopitar, Ljubljana 1977*. Mi smo se ovde koristili njegovom nemačkom studijom, koja je snabdevena naučnim aparatom, bibliografijom njegovih radova i literaturom o njemu. Kopitarovi radovi na slovenačkom jeziku potpisani su njegovim krštenim imenom Jernej, a radovi na nemačkom adekvatnim nemačkim imenom Bartholomäus. Toga smo se držali i u primedbama ispod teksta.

⁴ Ziga Cojs (Trst, 1747 — Ljubljana 1819), baron, feudalac i veleindustrijalac, mecena mnogih slovenačkih književnika, umjetnika i naučnika, bibliofil, učenik francuskih enciklopedista i nemačkih racionalista. Osnovao je i organizovao u svojoj kući u Ljubljani književni kružok, u kome je najmlađi član bio Kopitar. U tom kružoku bili su još Valentin Vodnik, Anton Linhart, Jurij Japelj i Blaž Kumerdej. U istoriografiji oni su s pravom označeni kao slovenački preporoditelji.

⁵ J. Radonić, *Prilozi istoriji slovenskog preporodaja krajem prošloga i početkom ovoga veka*, *Letopis MS*, knj. 201, 1900, sv. 2, str. 187.

Bez obzira na tadašnje nepovoljne uslove Kopitar je bio dosledan protagonista jedinstva Južnih Slovena, računajući među njih i Bugare. U jednom svom karakternom pismu, Kopitar je pisao Vuku: »Ukoliko više proučavam podunavske Slovene, utoliko mi postaje jasnije da smo mi, svih osam miliona od Crnoga Mora do Gorice, po poreklu jedna grana.«⁶ Međutim sav u teškim unutrašnjim protivurečnostima, Kopitar je to planirano ujedinjenje južnoslovenskih zemalja i pokrajina zamišljao u austrijskim okvirima i pokušavao da obrazloži svoju koncepciju »da je Austrija pretežno slavenska država i da bi trebalo da Beč postane središte slavenske kulture sa svima najvišim kulturnim ustanovama.«⁷

Svoj prvi tekst, **O propasti Srbije**, u obliku pisma Karadordu, napisao je Vuk ubrzo posle svoga dolaska u Beč i poslao uredništvu *Novina serbskih iz carstvujušceg grada Viena*. Mnogo docnije, u svojoj Promemoriji (1832), Vuk spominje da je ovaj tekst kao »novogodišnju čestitku upravljenu Crnom Đorđu« (1814) nameravao objaviti u Beču — »ali je Dvorska kancelarija našla bila za umesno da mu zbog tadašnjeg kongresa uskrati imprimatur.«⁸ Vukov tekst je prvobitno bio dostavljen Kopitaru kao cenzoru i on ga je odobrio, ali je u poslednjem trenutku zabranjen od viših foruma. U tom tekstu Vuk je prikazao Prvi srpski ustanak i ponovni pad Srbije pod tursku vlast (1813), i izrazio opšte razočarenje Srba u Rusiju zbog pada Srbije. Posle zabrane članka Vuk je poslao jednu kopiju Savi Tekeliji, ali ni ona nije sačuvana u njegovoj zaostavštini, kao ni njegovo propratno pismo. Ovaj Vukov tekst nikada nije objavljen.

Od Vukovih prethodnika Kopitar je naročito cenio Savu Mrkalja, autora čuvene knjižice **Salo debeloga Jera lbo azbukoprotres**, objavljenu u Budimu 1810. Kao što je Vuk imao svoje prethodnike, tako je već i Mrkelj imao svoje. Prema istraživanjima Aleksandra Mladenovića, to su bili: Zaharije Orfelin, Emanuel Janković, Lukijan Mušicki, Atanasije Stojković, Gavrilo Hranislav, Sava Tekelija, Vićentije Rakić, Pavle Solarić i Stefan Novaković. Na osnovu uporedne analize i kritičke ocene njihovih i Mrkaljevih tekstova, A. Mladenović je došao do značajnog zaključka da je »ogroman i glavni deo poslova oko stvaranja naše današnje cirilice bio realizovan Mrkaljevom reformom. Međutim, ni Mrkaljeva reforma ni njeno dalje modifikovanje od strane Vuka ne bi bili mogući da je nisu dobrim delom uslovili svojim delimičnim reformisanjem cirilice ovdje pomenuti pisci XVIII i prve polovine XIX veka, čiji je uticaj i doprinos u usavršavanju naše azbuke nesumnjivo bio od ne malog značaja.«⁹

Prvi koji je pozdravio srdačnom dobrodošlicom pojavu Mrkaljevog **Azbukoprotresa** bio je Jernej Kopitar, koji je knjižicu zapazio, proučio i napisao o njoj izvanredno afirmativan prikaz, u kome je istakao njenu veliku vrednost i izrazio nadu da se »od Mrkalja mogu očekivati novi podvizi u nauci.«¹⁰ Kada je Vuk pripremio za štampu svoju **Pismenicu**, Kopitar mu je savetovao da pre štampanja dade svoj rukopis na ocenu Mrkalju, koga je visoko cenio.

Međutim, svojim **Azbukoprotresom** Mrkalj je izazvao oštru reakciju visoke hijerarhije, na čelu sa mitropolitom Stratimirovićem. Na tužbu tadašnjeg arhimandrita manastira Gomirja Josifa Rajačića i kaluderske bratije bio je kao monah raščinjen i udaljen iz manastira. Kada je oboleo, u bolnici ga je posećivao Vuk, kome je ostavio svoje rukopise.¹¹

⁶ M. Popović, Vuk Stef. Karadžić, Beograd 1964, 310.

⁷ B. Kopitar, *Patriotische Phantasien eines Slaven*, *Vaterländische Blätter*, Wien 5. VI 1910, 87—93.

⁸ M. Popović, op. cit. 68.

⁹ A. Mladenović, *Sava Mrkalj i njegovi prethodnici u reformi predvukovske cirilice*, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, X, 1967, 161—198. Afirmativan sud o Mrkaljevoj reformatorskoj ulozi dao je i M. Okuka u raspravi *Sava Mrkalj als Reformator der serbischen Kyrilliza. Mit einem Nachdruck des »Salo debeloga Jera lbo Azbukoprotres*, München 1975.

¹⁰ B. Kopitar, *Serbisch — slavische Literatur*, *Annalen der Literatur und Kunst*, Wien, 1. XI 1812, 203—206.

¹¹ D. Rajković, *Sava Mrkalj, biografsko-književna slika*, *Izabrani spisi*, Novi Sad 1950, 118—135. M. Leskovic, *Nekoliko podataka za biografiju Save Mrkalja*, *Naučni zbornik Matice srpske, serija društvenih nauka*, I, 1950, 134—141. V. Nedić, *Beleške Save Mrkalja iz bečke duševne bolnice*, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XX, 1954, 303—306.

Iste godine, kada je Mrkalj napisao svoj *Azbukoprotres*, sastavio je njegov prijatelj i jednomišljenik Luka Milovanov svoj *Opit nastavljenija: k srbskoj sličenorečnosti i slogomerju ili prosodiji*, ali je i on došao u oštar sukob sa cerkvenom hijerarhijom i nije uspeo da štampa ovaj spis za svoga života. Vuk je smatrao Milovanova za jednoga od svojih učitelja, cenio je njegov rad i objavio njegov spis u posebnoj knjizi tek nekoliko godina posle njegove smrti, u svom izdanju u Beču 1833.¹²

U jednom delu jugoslovenske istoriografije pokušavalo se da se Kopitar prikaže kao »fanatičan katolik«, kao »katolički klerikalac«, kao »agent rimske propagande«, kao »Hofslavist«, kao »slovenski Mofistofel« itd.¹³ Međutim, ova tvrđenja ne odgovaraju istorijskoj istini. Analizirajući i ocenjujući Kopitarove stavove prema međuverskim odnosima uopšte, a prema katoličkom klerikalizmu posebice, Ljubomir Stojanović je — na osnovu citata iz samih njegovih tekstova — dokazao da se za Kopitara ne može reći da je bio klerikalac. On je bio oduševljeni jozefinist i prema tome antiklerikalac.¹⁴

Kao izrazit jozefinist, Kopitar je visoko cenio i voleo Dositeja Obradovića, prvog jozefinistu i antiklerikalca kod Srba, o kome je pisao s velikim razumevanjem. Kopitar je bio oduševljen Dositejevom autobiografijom (*Život i priključenija*), načinio je iscrpan izvod, preveo na nemački i objavio.¹⁵ Od posebnog je značaja Kopitarov članak o Dositeju, u kome je sa temeljnim poznavanjem njegovog života i rada ocrtao njegov književni lik kao »prvog srpskog narodnog spisatelja«. U nekrologu napisanom sa dubokim pijetetom, Kopitar je odao Dositeju ovo najviše priznanje:

»I kada jednom srpska književnost bude stajala u punom cvetu, Obradović će biti uvek slavljen kao njen prvi graditelj. I koga neće njegova poučna putovanja dirljivo potsetiti na putovanja Pitagore, Talesa, Solone, Platona i drugih mudraca staroga sveta, a pre svega Skita Anaharzisa, koji je možda takođe bio jedan slovenski Skot. On zaslužuje lepi nadgrobní napis, koji je sebi stavio u svojim spisima i urezao i na svom portretu: »Ovde njegove srpske kosti leže, on je svoj rod ljubio.«¹⁷

Kopitar je postao jozefinista već u ranoj mladosti, kao sekretar Žige Cojsa u Ljubljani. Došavši u Beč upoznao se još detaljnije sa jozefinističkom literaturom, proširio svoje znanje i povezao prosvetiteljsku misao XVIII veka sa liberalizmom XIX veka. Kopitar je smatrao da se mora kod ljudi probuditi želja za znanjem, koje zatim samo vodi novim saznanjima. U toj orijentaciji treba da mu pomogne jansenističko sveštenstvo, koje je u tadašnjoj crkvi jedino bilo povezano po duhovnoj sadržini sa prosvetiteljstvom.¹⁸

Anton Slodnjak je s razlogom ukazao da je Kopitar »kod Slovenaca bio saveznik jansenističkog sveštenstva...«¹⁹ Slovenački, jansenisti, isto kao i njihovi učitelji i prethodnici u zapadnoevropskim zemljama, bili su odlučni protivnici jezuita i njihove politike. Kopitar je takođe bio dosledan protivnik jezuita i katoličkog klerikalizma.

Iako je stajao na pozicijama austroslavizma, Kopitar je stalno bio zapostavljen u službi. Prvih deset godina bio je po rangu četvrti skriptor Dvorske biblioteke, u kojoj su bili zaposleni najbolji stručnjaci iz svih zemalja i pokrajina Habsburške Monarhije. Tek kada je isposlovaov povratak dragocenih unikatata i rariteta, koje je Napoleon za vreme kratkotrajnih Ilirskih provincija otpremio u Pariz, unapređen je

¹² Lj. Tomić, Luka Milovanov Georgijević, Narodni kalendar, Budimpešta 1976, 92—96. Z. Milisavac, Luka Milovanov Georgijević, Jugoslovenski književni leksikon, Novi Sad 1984, 507—508.

¹³ M. Kičović, Jovan Hadžić (Miloš Svetić), Novi Sad 1930, 312—313. M. Savković, Ogledi, Beograd 1952, 131—134. M. Selimović, Za i protiv Vuka, Novi Sad 1967, 78—79.

¹⁴ Lj. Stojanović, op. cit. 744.

¹⁵ Vollständiger Auszug aus der Selbstbiographie des Demetrius Obradović (als Kalugler Dositheus genannt), eines österreichischen Illyriens. Ein Beitrag zur Menschen-, Völker- und Länderkunde, Archiv für Geographie, Staats- und Kriegskunst, Wien 1811, 267—272.

¹⁶ B. Kopitar, Dositje Obradović, erster serbischer Volksschriftsteller, Annalen der österreichischen Literatur und Kunst, Wien 1810, 941—350.

¹⁷ B. Kopitar, Dositje Obradović, (nekrolog), Vaterländische Blätter, IV, Wien 1811, 365—368.

¹⁸ J. Pogačnik, op. cit. 69.

¹⁹ A. Slodnjak, J. Kopitar, Jugoslovenski književni leksikon, 371.

za prvog skriptora, zatim za drugog kustosa i tek nekoliko meseci pred smrt za prvog kustosa. Direktor Dvorske biblioteke nikada nije postao, iako se to netačno tvrdilo. U literaturi o Kopitaru već je s razlogom ukazivano da je njemu predložima lebdeo i primer istaknutog italijanskog istoričara i filozofa Lodovika Antonia Muratorija.²⁰ U svom pismu od 30. III 1808. Kopitar je pisao Jozefu Dobrovskom: »Bila bi želja moga života da se nekoliko godina pripremam u Vašoj blizini, Maestro, a onda da dođem u jednu bogatu biblioteku, nešto kao dvorsku u Beču, i da postanem slovenskoj istoriji onaj, što je Muratori italijanskoj.«²¹ Kao »jedan od najznačajnijih, osnivača jozefinizma«²² Muratori je, jozefinisti, Kopitaru bio blizak i simpatičan, još i kao, protivnik teze o papinoj svetskoj moći i kao pristalica Modene u sukobu sa Vatikanom. Najviše pod uticajem Muratorijevih spisa Kopitar je postao među Slovencima jedan od najizrazitijih protivnika jezuita, njihovih učenja i njihove politike. Prema tome, iz osnove su pogrešni pokušaji nekih pisaca da Kopitara prikažu kao — katoličkog klerikalca.²³ On to nikada nije bio.

II. Vukova »Pjesnarica« i Kopitar. — U ranijoj literaturi postojala su podeljena mišljenja o tome ko je prvi počeo da prikuplja kod nas narodne pesme. Dugo se, pretpostavljalo da prvenstvo pripada Andriji Kačiću, Miošiću, i njegovoj zbirci *Razgovor, ugodni naroda slovinskoga* (prvo izdanje 1756, drugo prošireno izdanje 1759) i da je Lukijan Mušicki prvi uvideo vrednost narodnih pesama, i to već onda kada je Vuk »tek doznavati počeo da ima na svetu i više nauke, osim psaltira i časlovca.«²⁴ Vuk je odgovorio da ga nije Mušicki nego Kopitar »prvi nagovorio« da počne skupljati narodne pesme, i da Kačićeve pesme uopšte »nijesu narodne pjesme, nego »da je Kačić svoje, pjesme pjevao jezikom i duhom narodnijih pjesama.«²⁵ Kopitar je bio nezadovoljan Kačićevom zbirkom i već 1810. postavio konkretno pitanje: »Ne bi li se ipak među vama našao jedan Herder ili barem samo jedan Fortis, koji bi mnoge nerimenovane narodne pesme prikupio? Kačićeva zbirka nikako ne zadovoljava.«²⁶ Prema istraživanjima V. Buriana, Kopitar je bio, istovremeno i inspirator i propagator prvih Vukovih zbirki narodnih pesama.²⁷

U kojoj je meri Kopitar budno pratio Vukovu književnu aktivnost pokazuje i njegov osvrt na Slovanku Josefa Dobrovskog, u kome je on, između ostaloga, najavio da se u štampi nalazi »jedna zbirka srpskih narodnih pesama Vuka Stefanovića, koja će oduševiti sve poznavaoce srpske narodne poezije.« Ilustracije radi Kopitar je uporedo citirao i originalan tekst narodnih pesama *Momak i devojka* i *Livada* i nemački prevod.²⁸

U početku svoga spisateljskog rada ni sam Vuk još nije bio sasvim načisto s nazivom jezika. Njegova prva knjiga nosila je naslov *Mala prostonarodna Slaveno-Srbska Pjesnarica* (u Vieni 1814) i sadržavala je u predgovoru još čitav niz slaveno-serbskih reči. Međutim, već njegova druga zbirka nosi naslov *Narodna Srbska Pjesnarica* (u Vieni 1815) i ne sadrži više slaveno-serbskih reči. To jasno svedoči da je Vuk već u toku iduće godine znatno evoluirao i da se oslobodio staroga načina pisanja, uobičajenog kod tadašnjih srpskih pisaca. Karakteristično je da ni sam Ko-

²⁰ F. Carli, *Lodovico Antonio Muratori, la sua vita, la sua opera e la sua epoca*, Firenze 1955. Njegova celokupna dela objavljena su u 36 tomova.

²¹ V. Jagić, *Pisma Dobrovškoga i Kopitara v povremenom porjetku*, Sankt-peterburg 1885.

²² E. Winter, *Der Josefismus und seine Geschichte* (Beiträge zur Geistesgeschichte Österreichs 1740—1848), Brunn—München—Wien 1943. F. Valjavec, *Der Josefismus* (Zur geistigen Entwicklung Österreichs im achtzehnten und neunzehnten Jahrhundert), Wien 1945.

²³ Tačno je rečeno: »Slovinci su već bili razbili uske okvire katoličkog psaltirsko-molitveničkog postojanja, postali Evropa, tesno se vezali s njom u jedinstvenu duhovnu celinu. Vukov duhovni susret s Kopitarom bio je u stvari naš susret s mišlju slovenačkog preporoda, koja je u to doba najpunije živela baš u ličnosti Jerneja Kopitara, nesumnjivo umom najvećeg među preporoditeljima.« (M. Popović, op. cit. 69).

²⁴ *Serbski narodni list*, br. 20 i 23 za 1842.

²⁵ V. S. Karadžić, *Pravi uzrok i početak skupljanja našijeh narodnijeh pjesama*, Skoroteča, 16. i 10. IX 1842.

²⁶ Barth, *Kopitars Kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und Rechthistorischen Inhalts, herausgegeben von Fr. Miklosich*, I. Wien 1867, 65.

²⁷ V. Burian, *Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirki narodnih pesni*, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Ljubljana XXVII, 1933, 7.

²⁸ B. Kopitar, *Slavische Philologie*, *Slovanka*, *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*, II, 750—767.

pitar, koji je afirmativno ocenio i prvu i drugu Vukovu zbirku, nije uočio ovu evoluciju koju je on učinio u toku svega godinu dana.

Vuk je posvetio Kopitaru drugu knjigu svoje *Pjesnarice* s usrdnom molbom: »Primite je od mene za znak ljubavi i prijateljstva, za znak blagodarnosti od svijeta Srbalja koji ljube svoje narodne pjesme i svoje knjižestvo! U istoj posveti Vuk se obraća Kopitaru kao »najvećem prijatelju i dobroželatelju srbskog knjižestva«.²⁹ I ova je knjiga zapažena i komentarisana po tadašnjim listovima i časopisima. Najiscrpnije i najdokumentovanije pisao je o njoj sam Kopitar, čitavu malu studiju. Već u svom uvodu on je odao priznanje Vuku za prikupljanje i izdavanje srpskih narodnih pesama i izrazio želju da nastavi sa objavljivanjem daljih zbirki. On je ukazao na prostornu, obuhvatnost porekla, prikupljenih pesama od Kupe i Save do Timoka, zajedno sa naseljima u Slavoniji i Ugarskoj, sve tamo do Sentandrije kod Budima. Kopitar je istakao da je ovo prva knjiga u srpskoj književnosti koja je napisana čistim srpskim jezikom, naziva je epochalnim delom i upoređuje pojedine srpske narodne pesme sa Homerovim spevovima.³⁰

Zahvaljujući na prvom mestu Kopitaru, Vuk je, za srazmerno kratko vreme, postao poznat i popularan i kod Slovenaca, koji su počeli u sve većem broju prevoditi i u njihovim časopisima objavljivati srpske narodne pesme, neki put paralelno u originalnom tekstu i u prevodu. Među slovenačkim prevodiocima naročito su bili aktivni F. Cegnar i J. Kobe. Karakteristično je da se među mladom generacijom povećavao broj onih koji su počeli učiti srpsko-hrvatski. Već 1851. među gimnazistima u Celovcu bilo ih je koji su čitali Vukov prevod *Novog Zavjeta*, a 1852. javilo se tridesetak pretplatnika na Vukov *Srpski rječnik iz slovenačkih pokrajina*.³¹

Interesantne su dodirne tačke između Vuka i Frana Levstika, koji se smatrao Vukovim učenikom. Po njegovom mišljenju, pojmovi narodnog jezika i narodnog duha, su istovetni, i zato je on srpskim književnicima iz Ugarske prigovorio da su »zaboravili srpski misliti«. S razlogom je povučena paralela između Vuka i Levstika: »obojuca smatraju da je tradicionalno pesništvo izraz narodnog duha, obojica misle na obnavljačku snagu narodnog pesništva i obojica su ubeđeni da savremena zapadnjačka kultura nije svojstvena njihovoj tadašnjoj etničkoj okolini«. Vukovo interesovanje obuhvatilo je dva područja: »U svakoj knjizi obraća se pažnja na dve stvari: 1) na stvar, o kojoj se piše, 2) na jezik, kojim se piše«.³²

Najveća priznanja dobio je Kopitar od Nemaca, što je sasvim prirodno, jer je njegov život i rad nerazdvojno povezan ne samo sa jugoslovenskom nego istovremeno i sa nemačkom književnošću i naukom. U literaturi o Kopitaru s razlogom je ukazano da je prvenstveno njegova zasluga da je Vuk došao u neposredan kontakt sa najvećim nemačkim književnim autoritetima, koji su bili poznati i cenjeni u svetskim relacijama. U prilog tome navodeni su mnogi dokazi. Na prvom mestu ukazivano je sa koliko je takta i obazrivosti Kopitar pripremio Vukov susret s Geteom (1823), Kopitar je doslovno preveo celu Vukovu *Pjesnaricu* (zajedno sa *Hasanaginicom*) i poslao je Geteu, »sa željom da jedan Gete i ovo divno cveće presadi na nemački Parnas«.³³ Što je Gete majstorski prepevao *Hasanagicu* na nemački (*Klaggesang von der edlen Frauen des Helden Asan-Age*) umnogome je i Kopitarova zasluga.³⁴

Kopitar je povezao Vuka sa čuvenim nemačkim slavistom Jakobom Grimom, koga je smatrao »naučnikom koji je prednjačio svima današnjim slavistima«. Kopitar je 12. V 1815. poslao Vuku Grimov poziv za sabiranje narodnih umotvorina s ovim komentarem:

²⁹ Narodna srbska pjesnarica, izdana Vukom Stefanovićem, II, Beč 1815, posveta.

³⁰ B. Kopitar, *Serbische Literatur, Serbisches Volksliederbuch, II, Wiener Allgemeine Literaturzeitung*, 1816, 314—333.

³¹ A. Slodnjak, *Vuk in slovensko slovstvo, Vukov zbornik*, Beograd 1966, 220—224.

³² D. Živković, *Evropski okviri srpske književnosti*, Beograd 1970, 128—129.

³³ B. Kopitar, *Serbische Literatur*, u knjizi *Kleinere Schriften*, 350.

³⁴ L. Krakar, *Jernej Kopitar, posrednik med srbsko in hrvaško narodno poezijo in Goethejem*, *Slavistična revija*, Ljubljana, XVII, 1969, 195—207.

»Ovdje Vam prilažem poziv od Grima. Stvari pučke zanimaju društvo sviju naroda. Iz toga ćete vidjeti što je nemački narod mogao još sačuvati. Vi imate više i bolje, dijelom i drukčije.«³⁵

U istom pismu Kopitar je poručio Vuku, koji se baš tada nalazio na terenu putujući po jugoslovenskim zemljama radi istraživanja:

»Upotrijebite vrijeme, dok ste dolje, u sabiranju, i dođite avgusta gore. Zacijelo naći će se tad više nego jedan način, da vas imam vazda uz bok. Ovdje ćemo jedno djelom za drugim štampaviti.«

Posle nekoliko godina Vuk se našao ponovo na terenu, po Sremu, i 24. XII 1837, pisao iz Vukovara Kopitaru:

»Ja radih jednako. Znao sam da riječi dosta imam, ali da ovako lijepih pjesama (osobito rijetkih, n. p. o Materi Božjoj, o paklu it. d.) imam, ni sam nijesam znao: čudićete se i Vi i Grim.«³⁶

Prikupljene narodne pesme, koje je povremeno dobijao od Vuka, Kopitar je pregledao, odabrao najkarakterističnije, preveo ih doslovno na nemački i u rukopisu slao književnici Terezi Talfijevoj, koja ih je prepievala i dostavljala Geteu.³⁷

Kopitar je dao podstrek i pružio punu saradnju i pomoć Grimu da prevede i pripremi nemačko izdanje, napiše predgovor i komentare Vukovoj Gramatici.³⁸

Od posebnog je značaja da je Kopitar dao ideju i podstrek da se, veliki nemački istoričar Leopold Ranke, prilikom njegovih istraživanja u bečkim istorijskim arhivima i bibliotekama, jače zainteresuje za Prvi srpski ustanak i da napiše poznato delo o srpskoj revoluciji.³⁹ O autorstvu ovoga dela postoje kontroverzna mišljenja među istoričarima. Sam Vuk nazivao je knjigu Rankeovom i svojom.⁴⁰ Jovan Ristić smatrao je da je knjiga organski deo Rankeovih studija, da je i ideja ponikla od njega i da ju je on i napisao.⁴¹ Spiridon Gopčević, austrofilski orijentisan, tvrdio je — bez ikakvih dokaza — da Ranke uopšte nije napisao ovu knjigu, nego da joj je autor sam Vuk.⁴² Ljubomar Stojanović, ne ulazeći u detaljnija rasmatranja, zastupao je mišljenje da je Srpska revolucija njihov zajednički rad — bez uticaja i saradnje, Kopitareve.⁴³ Međutim, Nikola Radojčić je na osnovu samih Kopitarevih pisama Rankeu dokazao da je njegova saradnja bila mnogo značajnija nego što se ranije mislilo: prvo, da je baš Kopitar dao Rankeu ideju i podsticaj da zajedno sa Vukom napiše Srpsku revoluciju; drugo, da su Ranke i Vuk imali ugovor za zajedničko sastavljanje ove knjige; treće, da je Ranke jedan znatan deo svoga autorskog honorara ustupio Vuku na ime nagrade za njegovu saradnju.⁴⁴

Zahvaljujući Kopitaru i Grimu, i Vuk je ubrzo posle izbora mitropolita Strati mirovića izabran za člana Akademije nauka u Getingenu (1824) i samim tim stavljen u isti rang sa njegovim moćnim protivnikom.⁴⁵ Ovo priznanje izazvalo je radost u redovima Vukovih jednomišljenika i pristalica, s jedne strane, i nezadovoljstvo u krugovima njegovih protivnika, s druge.

³⁵ V. Bogišić, Jedna rukovet iz Vukove prepiske, Dubrovnik 1903, separat iz Srda, I—II, 22.

³⁶ Ibid. 1903, 71.

³⁷ J. Milović, Talfijs' erste Übertragungen für Goethe und ihre Briefe an Kopitar, Leipzig 1941. Talfjeva nije dovoljno istakla da se obilato koristila Kopitarevim prevodima.

³⁸ Vuk's Stephanovitchs Kleine Serbische Grammatik, verdeutsch und mit einer Vorrede von Jacob Grimm, Leipzig und Berlin, 1824. O tome opširnije M. Mojašević, Nemačko-jugoslovenske kulturne veze, Beograd 1974, 331.

³⁹ L. Ranke, Die serbische Revolution. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen, Hamburg 1829. Ovo je delo preveo Ognjen Radović: Srpska revolucija, Beograd 1965.

⁴⁰ Vukova prepiska, V, 223 i 67; Ibid. VII, 604.

⁴¹ J. Ristić, Leopold Ranke i oslobođenje Srbije, Glas SKA, XXXI, Beograd 1892, 1—29.

⁴² S. Gopčević, Russland und Serbien (1804—1815), Wien 1916, 65.

⁴³ Lj. Stojanović, op. cit. 734.

⁴⁴ N. Radojčić, Rankeova nova koncepcija srpske istorije, Razprave, II, Ljubljana 1925, 1—54. U ovoj raspravi autor je objavio u svom prevodu s nemačkog originala dva Rankeova pisma, u kojima on izražava Kopitaru svoju duboku zahvalnost na potsticaju i saradnji. »One se presipaju Rankeovom zahvalnošću Kopitaru, koju je ovaj zaista i zaslužio, ali na koju smo još više od Ranke mi Srbi obavezni, jer među najplemenitije o nama napisane knjige i među one od kojih smo mi, kao nacija i država, imali najviše koristi, spada nesumnjivo i Srpska revolucija Leopolda Ranke.« (N. Radojčić, »Srpska revolucija« L. Ranke i Vuk, Letopis MS, knj. 394, sv. 2—3, 1964, 116).

⁴⁵ M. Vasmer, Vuks Wahl zum Mitglied der Göttinger Gesellschaft der Wissenschaften. Zeitschrift für slavische Philologie, XV, 1938, 312—316.

III. Vukova »Pismenica« i Kopitar. — Kopitar je pozdravio srdačnom dobrodošlicom pojavu prvog izdanja Vukove Pismenice serbskoga jezika⁴⁶ ovim oduševljenim rečima:

»Dobrodošla prva srpska gramatika sa ćirilskim slovima! I dva puta dobrodošla, jer si verno napisana prema govoru prostoga naroda!«⁴⁷

U svome prikazu Kopitar je odao najveće priznanje Melentiju Nikšiću, tadašnjem arhimandritu sremskog manastira Feñeka (potonjem, šabačkom episkopu), koji je »platio troškove štampanja Pismenice, čime je visoko zadužio ne samo autora, nego sve slaviste, od Petrograda, Varšave, Prage sve, do Ljubljane i Dubrovnika.«⁴⁸

Međutim, pada u oči da Vuk u predgovoru nigde ne spominje da ga je baš Kopitar nagovorio na pisanje Pismenice, nego je to učinio tek u svom pismu, datiranom u Beču 23. X 1814, u kome izričito priznaje Kopitaru:

»Ako ovo djelo moje, makar najmanju, polzu, Serbskom Knjižestvu prinese, to vama prva blagodarnost prinadležī, jer ste vi prva pričina u ovome bili.«⁴⁹

Raspravljajući o Kopitarevoj saradnji sa Vukom, Jože Pogačnik je istakao da jezička reforma Vukova »u sledećem proističe iz Kopitarove škole: 1) podizanje narodnog jezika na standardni književni jezik; 2) fonetska ortografija; 3) usavršavanje ćirilске azbuke sa novim oznakama.«⁵⁰ U svom pismu od 21. III 1815. Kopitar je uputio Vuku ove »proročke reči«: »Vaša Pismenica doživice još dvadeset izdanja, koja će se i posle smrti nas obojice zvati Vukova Pismenica.« Posmatrajući i tretirajući ovaj problem iz udaljene istorijske distance, Pavle Ivić je konstatovao:

»Svakako, u ovome su Kopitarov podsticaj i saveti odigrali nezamenljivu ulogu, ali težište ostvarenja ipak leži na Vuku. Njegovo je jezičko osećanje doživelo kristalizaciju u Srpskoj gramatici, on je bio taj koji je uočio osobine našeg jezika u širokom zahvatu od fundamentalnih do najtananijih. Mnoge od Vukovih opservacija ponavljaju se u gramatikama našeg jezika sve do danas, ne toliko iz inercije gramatičara, koliko zato što su na svom mestu.«⁵¹

Dok je Kopitar pozdravio pojavu Vukove Pismenice pohvalama i priznanjima, dotle ju je crkvena hijerarhija dočekala većinom ostrim kritikama, negiranjem i omalovažavanjem. U jednom svom »karakterističnom« pismu iz Sremskih Karlovaca Vuk je javio Kopitaru:

»Za Pismenicu samo mi je jedan (te još najveći) kazao da mu namjerenije nije dobro; ali drugi svi namjerenije odobravaju i pohvaljuju, samo ortografiju oproverjavaju, i to iz jednog uzroka: da se od cerkvnih knjiga ne udaljujemo daleko. I oko toga ćemo još malo da poludujemo, kao djeca.«⁵²

Taj »najveći«, čije ime Vuk nije spomenuo, bio je bez svake sumnje sam mitropolit Stefan Stratimirović. Najverodostojniju karakteristiku ovoga crkvenog poglavara dao je Ljubomir Stojanović:

»Stratimirović je neosporno bio jedan od redih predstavnika srpske crkve u Austriji (...). Ali je i on imao ljudskih slabosti i nedostataka koje su uopšte toliko fatalnije, što je bio u svakom pogledu prvi i najistaknutiji čovek u onostranom Srpstvu. Među te mane dolazi i neobično despotski karakter njegov, i književnička i naučnička sujeta (...) a naučničke pretenzije njegove bile su mnogo veće, nego što bi na to prava imao. Ništa se nije smelo raditi što on ne bi odobrio, niko nije

⁴⁶ Pismenica Serbskoga Jezika po govoru prostoga naroda napisana Vukom Stefanovićem, Serbljanec, Beč 1814.

⁴⁷ B. Kopitar, Serbische Sprache, Grammatik der serbischen Sprache, nach der Rede des gemeinen Volkes aufgeschrieben vom Wolf Stefanović aus Serbien, Wien 1814, XII und 106; Wiener Allgemeine Literaturzeitung, 1815, 721.

⁴⁸ Ibid. 721. Posvećujući svoju knjigu »za znak blagodarnosti i iskrenoga visokopoćenja« Melentiju Nikšiću, Vuk je konstatovao: »Da je Bog dao, da rod serbski ima dosta takovi revnitelja, onda bi na drugom stepenu bilo knjižestvo naše, niti bi se različne novospisane i prevedene knjige kod siromašni spisatelja valjale po budžacima.«

⁴⁹ Vukova prepiska, I, 140.

⁵⁰ J. Pogačnik, op. cit. 73.

⁵¹ P. Ivić, Srpski narod i njegov jezik, Beograd 1971, 272.

⁵² Vukova prepiska, I, 142.

smeo ni misliti drukčije od njega (...) U javnosti niko nije smeo ni pisnuti; Ta ako je ko i pokušao, zlo je prošao.⁵³

Karakteristično je da je čak i Lukijan Mušicki — koji je u prvoj etapi svoga rada imao izvesnih simpatija za Vuka i ukazivao mu gostoprimstvo u manastiru Šišatovcu, čiji je bio arhimandrit — u jednom svom pismu proglasio Vuka »jeretikom u srpskoj istoriografiji.⁵⁴ Nazivajući Stratimirovića »čovekom koji je u tadašnjem srpskom društvu vedrio i oblačio«, Lj. Stojanović je s razlogom konstatovao: »Pa i oni koji su mu nameru odobravali, činili su to iz učtivosti; jer niko od njih niti je mogao, niti je hteo (a i da je hteo, ne bi smeo od Stratimirovića) početi trágom Vukovim i pisati onako kako je on u Pismenici izložio.⁵⁵

Jedini od crkvenih lica koji je imao smelosti da prikuplja »prenumerante« za Vukovu Pismenicu bio je Platon Atanacković, tadašnji katiheta Srpske preporandije u Sentaandréji, a potomji budimski i bački episkop. Čim je dobio Objavlenije i poziv da se primi za skupljača »prenumeranata«, Platon je 3. VIII 1814. pisao Vuku: »Uveren sam, da nećete misliti da političim; ako Vam rekнем da će Vaša Serbska Gramatika serbskom knjižestvu biti vo obšte, to je ozeblom sunce.⁵⁶ U pismu od 8. X 1836. Platon je javio Vuku da je bio kod Stratimirovića u Karlovcima i da ga je zatekao baš pri čitanju Sinodikona anglikanskog episkopa Beveridža, pa mu je rekao da ga i on ima. Iznenaden Stratimirović ga je zapitao kako ga je i gde dobio? — Na pitanje njegovo (...) kuražno mu odgovorim: G. Kopitar kupio mi ga je u Francuskoj. (...) Eto vidite, da se ja Vas, prijatelja mojih; ne samo nikada stidio nisam no sam se još s Vama dičio i ponosio; Iako je Platon znao da je Stratimirović smatrao Kopitara za svoga idejnog protivnika, on je imao hrabrosti da i pred njime spomene da je s Kopitarom u vezi i da od njega dobija knjige na poklon. Koliko je Platon uvažavao i voleo Kopitara, možda najbolje pokazuje jedno njegovo pismo (iz 1837), u kome Vuku izražava svoju bojazan da se Kopitar možda nešto na njega ljuti: »Ne dajte mu se na me srditi, uverivši ga, da je on meni najmiliji i najdraži Slavjanin.⁵⁷

Tek ako se ovi progresivni stavovi Kopitara i Platona prema Vuku i njegovoj Pismenici uporede sa regresivnim stavovima Vukovih protivnika u istoj stvari, tek tada će se moći sagledati da je među njima postojao nepremostiv jaz i da su oni predstavljali dva sveta.

IV. Vukov »Rječnik« i Kopitar. — Iz Kopitarevih pisama se jasno vidi da je on bio taj, koji je dao ideju i nagovorio Vuka da otpočne rad na prikupljanju i obradi grade za Srpski rječnik.⁵⁸ Kopitar je podstakao i zainteresovao Vuka da prethodno upozna i prouči, hrvatske rečnike Jambrešića, Belostenca i Štulija, koji su se nalazili u bogatoj biblioteci Karlovačke mitropolije, ali koja je njemu bila nepriступačna bez prethodnog odobrenja mitropolita Stratimirovića, za koga je pretpostavljao da će ga odbiti. Vuk zato nije ni pokušao da mu se obrati, nego je 14. I 1816. pisao Kopitaru:

»Te sve knjige ima S. S.⁵⁹ Nismo radi prostiti pomoći Srbskome jeziku u najvećega neprijatelja njegovog, nego to treba da nam Vi pošljete, a S. S. samo neka se začudi kad vidi u Objavleniju⁶⁰ da će Srbskij rječnik imati sve, one srbske riječi, koje se u goreimenovatim šokačkim rječnicima nalaze (zašto on misli da te rječnike nikakav Srbin ne može sastaviti osim njega).⁶¹

⁵³ Lj. Stojanović, op. cit. 85.

⁵⁴ Vukova prepiska, I, 145.

⁵⁵ Lj. Stojanović, op. cit.

⁵⁶ Z. Milisavac, Istorija Matice srpske, I, Novi Sad 1986, 400.

⁵⁷ Ibid. 401. I. kada je postao predsednik Matice srpske Platon je ostao Vukov poverenik za rasturanje knjiga, i to čini svesrdno.

⁵⁸ Vukova prepiska, I, 232, 233, 235.

⁵⁹ Stefan Stratimirović.

⁶⁰ Novine serbske, br. 88, 112 i 172, 1816.

⁶¹ Vukova prepiska, I, 153.

Vuk je tekst ovoga **Objavljenija** (poziva na pretplatu) poslao i mitropolitu Stratimiroviću i zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu, s molbom da oni preporuču sveštenicima njihovih dijeceza da se pretplate na **Rječnik**. U pismu od 10. III 1816. Vuk je pisao Kopitaru:

»Ali ako Bog da te ja odkud dobijem novaca, neću ja od njih srbskoga jezika ni ortografiju učiti, nego ću nepo jot (j) načiniti, ipak ću moj maternji jezik, onako pisati kao što ga milioni duša govore...«⁶²

Mitropolit Stratimirović, iako od početka neraspoložen prema Vukovom pokretu za reformu srpskog jezika i pravopisa, ipak se odazvao pozivu da pomogne izdavanju **Srpskog rječnika** i poslao je Vuku svoj prilog od 300 dukata. Na Stratimirovića su se ugledali i drugi crkveni velikodostojnici i poslali svoje priloge, a mnogi sveštenici odazvali su se pretplatom.

Biskup Vrhovec, takođe, se odazvao Vukovoj molbi i preporučio sveštenicima svoje dijeceze da se pretplate na Vukov **Rječnik**.

Kopitar je, hteo, da i sa svoje strane doprinese da se javi što veći broj pretplatnika na **Rječnik**, pa je preko štampe i periodike u nizu dopisa i članaka najavio njegovu pojavu i preporučio ga čitalačkoj publici.⁶³ Od ovih Kopitarevih napisa najkarakterističniji je tekst u kome je povukao paralelu između Vukovog i Stratimirovićevog jezika, rečnika i pravopisa:

»Na jugu Austrijske monarhije, od Kranjske granice počinjući do Kotora, preko cele Dalmacije, dalje u Hrvatskoj vojnoj granici, tako i u provincijalnoj Slavoniji i velikom delu južne Mađarske i skoro na polovinu u severnoj Turskoj (Serbiji, Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori) živi jedna grana slavenskog naroda, čije se lepo narečje sad ilirskim, sad slovenskim, sad srpskim krstilo. To je jezik četiri do pet miliona ljudi, na kome je ispevana narodna poezija kakve retko gde ima. Protivnik toga jezika, »viri obscuri« oko karlovačkog mitropolita, pišu nekim šatrovačkoliternim tobože učenim jezikom, koji nema nikakvog korena u narodu.«⁶⁴

U istom tekstu, aludirajući očevidno na Stratimirovića i njegove jednomišljenike, Kopitar je istakao da neki srpski »nazovi-naučnici« (*»Aftergelehrten«*) »misle, pa čak i tvrde da jezik kojim govori pet miliona ljudi nije nikakav jezik i da se samo staroslovenskim može i mora pisati, ili upravo ne ni njime, već nekom čudnom mešavinom starog i novog, što upravo i nije nikakav jezik, jer ga svaki gradi po trenutnom raspoloženju, kako mu u pero dodće«.

Prema istraživanjima Ljubomira Stojanovića, ovaj je Kopitarev tekst izazvao veliko nezadovoljstvo u slaveno-serbskim krugovima. Naročito je bio nezadovoljan i ljut mitropolit Stratimirović. On (...) nije mogao otpeti napade Kopitareve, jer je *»Aftergelehrten i viri obscuri«* uzeo kao ličnu uvredu.⁶⁵

Na Kopitarevu kritiku nije odgovorio Stratimirović lično, pod svojim potpisom, nego indirektno, jednim anonimnim člankom, za koji se s razlogom pretpostavlja da mu je autor Georgije Hranislav, tadašnji Stratimirovićev protosindel i bliski saradnik (potonji pakrački episkop), »svakojako sa znanjem i odobrenjem Mitropolitovim, a možda i uz njegovu saradnju.«⁶⁶ U svom odgovoru na Kopitarevu kritiku, anonimni člankopisac pokušavao je da se suprotstavi njegovim argumentima ovim proizvoljnim tvrdnjama:

»Iskvareni srpski jezik stoji prema slovenskom u istom odnošu u kakvom stoji iskvareni govorni nemački prema čistom. Kakav bi izgledao onaj Nemač koji bi pisao gramatiku i rečnik u tom iskvarenom narečju s namerom da se iz crkve, iz škole i iz usta obrazovanih Nemaca istisne čisti nemački jezik? Zašto ne bi i Srbi

⁶² Ibid. I, 156.

⁶³ Literarische Nachricht, Oesterreichischer Beobachter, 29. IV 1818. Literarische Nachricht, Leibarbeiter Wochenblatt, 5. VI 1818. Literarische Nachricht, Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst, 20. und 22. VII 1818. Serbische Literatur in Osterreich, Vaterländische Blätter — Intelligenzblatt, 8. VII 1818. Über Wuk's serbisches Wörterbuch, Jahrbücher der Literatur — Anzeigebblatt, IV. Oktober, November, Dezember 1818; 45—59.

⁶⁴ Literarische Nachricht, Oesterreichischer Beobachter, 29. IV 1818.

⁶⁵ Lj. Stojanović, op. cit. 163.

⁶⁶ Ibid. 164.

išli-tragom Nemaca? G. Kopitar, ne može nazvati »nazovi naučnicima«, braniocima čistog jezika, jer i on sam ne piše prostačkim narječjem. Ostavljam čitaocima da presude mogu li se nazvati »mračnjacima« (viri i obscuri) ljudi kao Rajić, Terlajić, Darvar (...) Žalim što g. Kopitara, koji ne zna kako valja ni čisti, ni iskvariti srpski jezik, moram uputiti da se drži onoga što zna...⁶⁷

Kopitar nije ostao dužan anonimnom napadaču, iako je svakako znao, i ko je autor, i po čijoj je direktivi pisao svoj tekst. S razlogom je rečeno: »Kopitar je u svom odgovoru punom ironije i stvarnim naučnim razlozima šale radi razbio sve ove neznaličke primedbe, tako da se ova polemika tim i završila.«⁶⁸

Ove polemike, vođene pre nego što je Vukov Rječnik izišao iz štampe, bile su samo uvrtire za nove idejne borbe i još oštrije sukobe. Pojava Rječnika izazvala je napade ne samo iz redova srpske crkvene hijerarhije nego i iz krugova bečke vladajuće klase. Naročito je karakterističan protest od strane carsko-kraljevskog državnog savetnika grofa Georga Majlata, koji se posebnim aktom od 22. II 1819. obratio direktno ministru policije grofu Sedlnickom, koga je upozorio da je izišao iz štampe »jedan srpsko-nemačko-latinski Rječnik«, za koji izričito kaže:

»Bez obzira na njegovu stvarnu vrednost i upotrebljivost, tako je sačinjen da bi njegovo dalje širenje moglo imati štetan uticaj na običaje i moralno vladanje srpske omladine. Pisac knjige je turski podanik Vuk Štefanović, čovek bez vaspitanja, koji sem svog maternjeg jezika nema nikakva znanja. Kao saradnik na ovoj knjizi pominje se neki Kopitar, namešten kod bečke cenzure knjiga i sastavljač je latinskih i nemačkih objašnjenja koja se nalaze u Rječniku.«⁶⁹

Ilustracije radi grof Majlat je priložio još i poseban spisak »bestidnih izraza«, pretpostavljajući da bi se »daljim širenjem knjige trebalo bojati raspustenosti srpskog naroda, koji je u moralnom odgoju još mnogo zaostao, a u toj knjizi mogao bi naći novu podršku.«

Dobivši ovo upozorenje ministar policije Sedlnicki se prvo konsultovao sa svojim najbližim saradnicima, a zatim je uputio zvaničan dekret cenzoru Kopitaru, izrazio mu svoju bojazan »da bi dalje širenje ovog Rječnika moglo imati nepovoljnog uticaja na običaje i moralno vaspitanje srpske omladine« i pozvao ga da što pre podnese iscrpno izjašnjenje o kritikovanim mestima u Rječniku.

Pozvan na odgovornost, Kopitar je u svom iscrpnom i dokumentovanom odgovoru, datiranom u Beču 25. V 1819. i upućenom Cenzurskom dvorskom zvanju, ukazao između ostalog na ove činjenice:

»Rječnik predstavlja inventar jezičke građevine (...) On je anatomija i fiziologija jezičkog tela: svi plemeniti kao i neplemeniti udovi i njihove funkcije spadaju ovamo. I inventator, anatom i fiziolog, obavio je svoju dužnost kada je sa naučnom potpunosti povezao naučnu zbilju (...) Vukov srpsko-nemačko-latinski Rječnik nije, pak, ni jednim slovom, ni u prethodnom oglasu, a još manje u naslovu ili u predgovoru označen kao »knjiga za nastavu omladini« — kako to navodi dostavljač — već je svuda nazvan čisto naučnim inventarom srpskog jezika, za srpske pisce koji hoće da pišu čisto srpski (umesto ruskoslavenski) i za strance koji žele da upoznaju ovu vrstu slovenskog govora kakav je on uistinu...«⁷⁰

U istom odgovoru Kopitar sa puno fine ironije ukazuje na neosnovanost Majlatovih prigovora i zameraka:

»Ovo bi bilo opravdanje cenzoru i kad bi podaci dostavljača bili istiniti i osnovani: a tek koliko više kad nisu ni jedno ni drugo, i kad ono što je plemenito u Rječniku premasa — i prema računu samog dostavljača — 29.937 puta ono što je u njemu (nužno) neplemenito.«

⁶⁷ Novine serbske, 10. IX 1818.

⁶⁸ Lj. Stojanović, op. cit. 167.

⁶⁹ G. Dobrašinović, Vuk pod prismotrom policije, Beograd 1986, 32. U ovoj knjizi sabrani su i prevedeni s nemačkog originala važniji tekstovi o ovoj temi koji se čuvaju u bečkim istorijskim arhivima. Uz tekstove dodata su i kratka objašnjenja.

⁷⁰ Kopitar — Cenzurskom dvorskom zvanju, G. Dobrašinović, op. cit. 34—35.

Pojavu Vukovog Rječnika dočekali su oštrim kritikama ne samo bečki grofovi i baroni nego i srpski crkveni velikodostojnici sa mitropolitom Stratimirovićem i episkopima na čelu. Pada u oči da je čak i Lukijan Mušicki, koji je ranije utveravao Vuka i svoje prijateljstvo i poštovanje, u svom pismu od 30. I 1819: pisao Georgiju Magaraševiću:

»Vukova Leksikona još nemam, pisao sam Kopitaru, da mi što skorije po dilžansu pošlje. Zao mi je i Vuka i Kopitara, — najviše čez umalenija obše polze, — što su se tako, kao što mi pišete, osramotili. Ja se čudim Kopitaru, i srdim se na njega, što je kao cenzor one svinjarije ili svinjarstva dopustio. Tako ču mu i pisati. U njegovoj je dužnosti ne dopuštati ništa contra bonos mores: Srećan će biti, ako ga Mitropolit ne ustuzi Policajcu Bečkom.«⁷¹

Godinu dana dočnije, u pismu od 10. II 1820 Mušicki javlja Vuku: »U Karlovcima na novo leto pri večeri bijaše beseda o Vašem Slovaru (...). Ja sam vaš pred episkopom Putnikom⁷² branio. Ali ništa ne dopuštaju. Opet sam počeo redom hvalliti: razum čist i zreo, oštroumije, vkus u literaturi, neumornost u delu! Al' viču: kakav razum, kakav vkus! (...) I tako se svud huli i ruži vaš Slovar. Mogli ste bez toga biti. Vuk mu je na to odgovorio: »Velite da sam mogao bez toga biti, ali da nije toga, oni bi vikali na druge, pa zato je baš trebalo to.«⁷³

Još oštriji bio je Jovan Hadžić-Svetić, koji je još 1846 godine, kada je Vukova pobjeda već bila na pomolu, uoči same pojave Daničićevog Rata za srpski jezik i pravopis (1847), pokušavao da uopštava stvar i da govori u ime Srba:

»Srblji su naročito posle izdanoga Rječnika (1818) vikali, da Vuk u svom pisanju nenabudava pristojnosti, da se bezobrazno i sramotno izražava, koje vreda čuvstvo moralno, i samo, priliči svinjarima i govedarima, a ne spisateljima, koji su učitelji naroda.«⁷⁴

Hadžić-Svetić nije bio usamljen, u kritici Vukovog Rječnika zbog unošenja narodskih reči, koje su bile u svakodnevnoj upotrebi, ali koje tada još nisu bile stekle građansko pravo u književnom jeziku.

U tesnoj i nerazdvojnoj vezi sa Vukovim Rječnikom stoji »jedna satirična zagonetka u stihu«, anonimno objavljena u Letopisu.⁷⁵ U toj paskvili se maliciozno aludira na Vuka: »Glas mu puče, ne zna ni sam kako«. Vuka je ova beznačajna paskvila zabolela i on je 14. III 1828. pisao Kopitaru — pretpostavljajući da joj je autor Hadžić-Svetić — da »ono, što on ima pravo, nije nikakva novina ni tajna; nego on samo iz pakosti i iz zavisti napominje«. Kopitar mu je odgovorio, da su ti stihovi dostojni Hadžićevé zlobe i povukao duhovitu paralelu između »dece svetlosti« (Vuka) i »dece mraka« (Hadžića). Međutim, Vuk nije uopšte reagirao na ovu paskvilu, jer mu je Kopitar blagovremeno javio da njen autor nije Hadžić i da »zagonetka ne zaslužuje da se na nju ozbiljno odgovori.«⁷⁶ Vuk ga je poslušao.

Kopitar je već 1825. godine — daleko pre pojave Daničićevog Rata i prve zbirke Brankovih Pesama — smatrao Vuka za pobjednika nad protivnicima:

»Vukovim Rječnikom i Gramatikom (...) i ovom novom, umnoženom i kako jednostavnom tako i kritički zasnovanom ortografijom sa Rječnikom uskladenim lajpciškim izdanjem narodnih pesama utemeljena je srpska književnost i primerima i pravilima, i mi možemo njen dalji razvoj mirno prepustiti njenoj sopstvenoj unutrašnjoj snazi.«⁷⁷

Mnogo dočnije, posmatrajući ove ogorčene polemike iz istorijske distance, ukrajinski filolog i književni istoričar Mihajlo Tersakovec pokušao je da objasni i opravda Vukov Rječnik ovim argumentima:

⁷¹ Pisma Lukijana Mušickog Đorđu Magaraševiću, Stražilovo, III, 42, 15. X 1887, 669—670.

⁷² Josif Putnik, episkop pakrački.

⁷³ Vukova prepiska, II, 238, 249, 253.

⁷⁴ M. Svetić, Utuk III, Jezikoslovní o jeziku i pravopisu srpskom, Novi Sad 1846, 19—20.

⁷⁵ Srpski Letopis, XII, 1828, 158—159.

⁷⁶ Vukova prepiska, I, 312, 315—316, 326.

⁷⁷ B. Kopitar, Serbische Volkslieder, Wiener Jahrbücher, XXX, 1825, 159—277.

»Danas nam se više ne čini čudnovato, ako jedan leksikon, koji po mogućnosti treba da bude potpun, njegovom sastavljaču od strane nauke stavlja, u dužnost da unese u leksikon sve u narodu žive reči ma koliko one bile nepristojne. Nijedan istinski čestit čovek ne misli pri tome da moral jedne osobe ili jedne nacije može da postoji bez upotrebe takvih reči. Ali u vremenima svemoćnog klerikalizma u Austriji XIX veka i postojeće moći srpskog kaluđerstva to nije bio slučaj.«⁷⁸

Od savremenih lingvista na Kopitarevu mentorsku ulogu u Vukovom razvoju najubedljivije je ukazao Pavle Ivić: «... Vuk nije samostalno došao do svojih osnovnih stavova u vezi sa jezikom i pravopisom. Te mu je stavove sugerirao u ličnom kontaktu Jernej Kopitar (...) Nema ničega u Vukovoj biografiji do susreta s Kopitarom o nekom Vukovom interesovanju za ovakva pitanja (...) O Kopitarevoj mentorskoj ulozi postoje, uostalom, direktna svedočanstva u prepisci njegovoj i Vukovoj (...) Upravo prvo izdanje Rječnika je, od svih većih Vukovih spisa, delo u kojem je Kopitareva uloga najveća i najraznostranija (...) Kopitar se čak u velikoj meri može smatrati koautorom dela...»⁷⁹

Analizirajući i ocenjujući Kopitarevu ulogu u pripremanju i sastavljanju Vukovog Rječnika, Vaso Milinčević nije nimalo preterao kada je konstatovao: «... bez Kopitara ovaj genijalni samouk ne bi mogao relativno rano da stvori ovakvo jedno delo, za koje bi čitavoj instituciji bio potreban ceo ljudski vek.»⁸⁰

Dok su raniji srpski književni i kulturni istoričari pisali o Vuku samo u superlativima, pripisujući Rječnik isključivo njemu u zaslugu, dotle su savremeni filolozi neosporno utvrdili veliki udeo Kopitarov u stvaranju njegovog kapitalnog Rječnika.

V. Vukova »Danica« i Kopitar. — Vukovom pozivu na pretplatu na njegov kalendar — almanah *Danica*, koji je pokrenuo u Beču 1826. u svom izdanju, odazvali su se mnogi Jugosloveni iz raznih austrijskih zemalja i pokrajina, a neki su se pretplatili i na veći broj primeraka, želeći da pomognu izdanje i doprinesu njegovom širenju i čitanju. Među ovima se nalazio i Jernej Kopitar, koji je poslao pretplatu na 10 primeraka.⁸¹ Dok je velika većina čitalaca bila zadovoljna sadržinom almanaha, mitropolit Stratimirović ga je dočeka sa ogorčenjem i podneo tužbu direktno ministru policije grofu Sedlnickom. U tužbi, datiranoj za vreme boravka u Beču 14. I 1826, on se nije nepovoljno izrazio o samoj sadržini objavljenih radova, nego samo o kalendarskom delu, i to o narodskim nazivima praznika: Božić, Uskrs, Đurđevdan, Ivanjdan, Nikoljdan, Spasovdan itd. Stratimirović je smatrao da tako naziva praznike samo »najniža klasa ljudi«. Na kraju svoje tužbe, on se obraća ministru policije ovom svojom molbom:

»Pravoslavna crkva poštuje svece kao i rimokatolička, te ja prepuštam da mudru presudu donese Vaša Ekselencija, šta bi na sve to rekla kada bi se neki katolik usudio da izopači i profaniše imena svetaca u kalendaru. Stoga najpokornije molim Vašu Ekselenciju da izvoli odlučiti da se kalendar iz džepne knjige, o kojoj je reč, izvadi i da se piscu, koji je svoju težnju da sve profaniše dovoljno već izneo na videlo, naredi da on ubuduće, ako mu visoke političke vlasti dozvole izdavanje njegove džepne knjige, mora iz nje izostaviti taj kalendar.«⁸²

Dobivši ovu tužbu, Sedlnicki je, aktom od 26. II 1826. pozvao na odgovornost Kopitara i zatražio od njega izjašnjenje: «... osećam se stoga pobuđenim da Vas, pošto ste Vi cenzurisali pomenuti kalendar i dopustili njegovo štampanje, ovim pozovem da mi što pre podnesete Vaše stručno pravdanje u pogledu cenzorskog postupka koji se Vama stavlja na teret.»⁸³

⁷⁸ M. Teršakovec, op. cit. 470.

⁷⁹ P. Ivić, op. cit. 251.

⁸⁰ V. Milinčević, *Tvorci i tumači*, Beograd 1984, 72.

⁸¹ Z. Mladenović, Vuk Karadžić i Matica srpska, Novi Sad, 1965, 17.

⁸² St. Stratimirović — J. Sedlnickom. G. Dobrašinović, op. cit. 83.

⁸³ J. Sedlnicki — J. Kopitaru. G. Dobrašinović, op. cit. 84. Istovremeno Sedlnicki se obratio i Cenzurskom zvanju u Beču sa zahtevom da utvrdi »koliko je primeraka razdato i kuda, radi daljih potrebnih mera«.

U svome izjašnjenju od 6. III 1826, upućenom Cenzurskoj dvorskoj kancelariji, Kopitar je odgovorio da »ova od fanatičkog nezalice i bezobzirnog denuncijanta oglasena za profana i prostačka imena svetaca i praznika nisu ništa drugo već oni isti nazivi koji su od pre hiljadu godina uobičajeni u ustima katoličkih kao i grčkih ispovednika Ilira, i koji su primljeni u svima katoličkim kalendarima u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji«. Dokaza radi Kopitar je izneo da se »u nemačkim kalendarima odavno ne smatraju profanacijom, najsvetijih imena«, upotrebe narodskih imena, koje citira u nemačkom originalu. Braneći Vuka od neosnovanih sumnjičenja, Kopitar je istakao:

... tako, će i Mitropolit kod nepristrasnih sudija dugo čekati da nađe odziva za svoju tužbu, kojom misli postići drugo nešto. Njegova je, naime, namera da spreči književnost koju Vuk, osniva svojim Rječnikom, svojom Srpskom gramatikom, svojim zbirkama narodnih pesama i sada tako isto svojim godišnjakom i njegovim produženjem i drugim poslovima — a ta književnost ima, s katoličkim Ilirima zajednički, ali baš zbog toga od šizmatičkoga kaluđerstva omrznuti narodni jezik.⁸⁴

Dok su se Vuk i Kopitar borili za jedan jedinstveni srpski književni jezik, dotle će se Stratimirović do kraja života zalagati za dva jezika: za jedan, za »višu klasu«; i drugi, za — »nižu klasu«.

Prema naredenju ministra policije Sedlnickog, policijski organi izvršili su pretres u Vukovom stanu i našli su svega — tri primerka! Prema Vukovom iskazu; od kalendara Danice štampano je ukupno 1000 primeraka: preko 700 poslato je pretplatnicima, a ostalih 300 Vuk je »uputio u Rusiju, Srbiju, Crnu Goru i Nemačku, većinom kao poklon svojim prijateljima, zaštitnicima i dopisnicima«. Iz preostala tri primerka izvađen je kalendarski deo i konfiskovan, a primerci su vraćeni Vuku.⁸⁵

Međutim, pod pritiskom Stratimirovićeve tužbe, Vuk je bio primoran da popusti i da u idućim godištima svoga almanaha narodske nazive praznika opet vrati starim crkvenim nazivima. Stratimirović je privremeno ostao pobednik.

VI. Vukove »Poslovice« i Kopitar. — Narodne poslovice prikupljali su 20-tih i 30-tih godina istovremeno dvojica: Vuk i Sevastijan Ilić, dvorski kapelan kod tadašnjeg gornjokarlovačkog episkopa Lukijana Mušickog. Vuk je zapazio da je Ilić već ranije objavio u *Novinama serbskim* (1826) nekoliko narodnih poslovice, pa mu je 16. XII 1832. predložio saradnju:

»Za poslovice ne znam šta ćemo činiti. Vi meni ne možete ustupiti vaše, a meni opet teško ustupiti vam moj! (...) Kad bi vi meni teli dati vaše, da ji pomešam s mojima, ja bi pristao da na Titelblat-u metnem da ji nas dvojica izdajemo, a i dobitka ako što bude da delimo (...) Ja opet mislim da ima mnogo poslovice, koje vi ne smete izdati...⁸⁶

Dokaza radi Vuk je citirao nekoliko neuralgičnih poslovice o seksualnim odnosima, za koje je pretpostavljao da ih Ilić kao dvorski kapelan neće smeti objaviti. Ilić je sa predumišljajem pokazao Vukovo pismo Mušickom, koji se u toj meri naljutio na Vuka da je njegovo pismo sa svojim tendencioznim komentarima već 30. XII 1832. dostavio Stratimiroviću. U tom opširnom pismu Mušicki javlja između ostaloga:

»Vuk Karadžić izdavajet poslovic serbskija. Vsjak iskusnij Serbin, iže znajet jako među serbskim poslovice mnogo su, jaže pred izobraženimi licima, bez grubago uređenija uravstvenoga čuvstva, nikom že obrazom izraštisja mogu (...). Čjo ubo ninje rečet onij Serbin o predstojašnjem izdaniji serbskih poslovic, iže očevidno uvjeren jest, jako izdatej serbskih poslovic gotov jest i grubjejsija i skarednjejsija, vsjako čuvstvo uravstvenosti, povreždajuštija, v kupje pečatati.«⁸⁷

⁸⁴ J. Kopitar — Cenzurskoj dvorskoj kancelariji. G. Dobrašinović, op. cit. 86.

⁸⁵ Bečko Cenzursko zvanje — Vrhovnom policijskom zvanju. G. Dobrašinović, op. cit. 91—92.

⁸⁶ Vukova prepiska, II, 34.

⁸⁷ R. Grujić, Mušickova akcija protiv Vukova izdanja narodnih poslovice, *Glasnik Istorijaskog društva u Novom Sadu*, II, 1829, 1, 101—103. Citirano pismo čuva se u Konzistorijalnom arhivu u Plaskom.

Na kraju svoje prijave Mušicki je zamolio Stratimirovića da rukopis Vukovih poslovića uputi na — »stroguju cenzuru«. Naravno, njega nije trebalo mnogo moliti. On se — već na osnovu prijave Mušickoga — pismom od 23. I 1834. obratio direktno ministru policije Sedlnickom ovom molbom:

»Primoran sam da se poizino obratim Vašoj Ekselenciji da bi se ova knjiga podvrgla najstrožoj cenzuri (...) Kako nenadležno smatram da dosadašnji cenzor Vukovih dela u Beču⁸⁸ nije pogodan da pomenutu knjigu pregleda kako bi trebalo, to molim Vašu Ekselenciju da odluči da ovo delo pregleda budimski cenzor.«⁸⁹

Sedlnicki nije dostavio ovu Stratimirovićevu žalbu Kopitaru, verovatno zato što je aluzija bila jasna i nedvosmislena, nego dvorskom savetniku Antonu Omsu, direktoru Vrhovnog policijskog zvanja, koji je bio posebno zadužen za ispitivanje ovakvih specijalnih slučajeva. Sačuvana su dva karakteristična Kopitareva pisma, koja podižu zavesu sa političke pozadine ovoga slučaja, iako samo delimično. U prvom pismu (od 8. II 1834) Kopitar izveštava A. Omsa da »od Vukovih narodnih poslovića ništa još nije složeno« i dodaje:

»Vredelo bi trud ukazati Mitropolitu na mišljenje Rusa o Vuku: Makar da se vidi kako bi se on usudio da se o tome pismeno izjasni. Poznato je da on Vuka ovde opisuje kao ruskog penzionera i slobodnog mislioca, a u Rusiji pak kao austrijskog špijuna koji hoće svoje zemljake da pokatoliči.«⁹⁰

U drugom pismu (od 24. II 1834) Kopitar je pošao još krupan korak dalje i ukazao na zakulisne intrige Stratimirovića, Mušickoga i Ilića protiv Vuka:

»Mitropolit iz iskustva zna da bi sigurno imao naklonost Dvorskog zvanja prema njegovim željama, ali je trebalo da sačeka pojavu dela da bi ga napao kao što je učinio i kod Rječnika i Kalendara. Međutim, episkop u Karlovcu, Mušicki, ima jednog kapelana⁹¹ koji je sačinio sličnu zbirku poslovića. I ovde je, naravno, ležala želja gospode da Vuku priređuju smetnje koliko je god to moguće, a da bi ga preduhitrili, hteli su još da ga opljačkaju.«⁹²

Na poledini Kopitarevog pisma zabeleženo je ovo rešenje (1. III 1834) bez ikakvih daljih i konkretnijih pojedinosti: »Za sada zadržati, a cenzoru je pismeno saopšteno da Vukov rukopis sa mišljenjem ovamo dostavi na svaki način, da bi se moglo saopštiti kraljevsko-ugarskoj Dvorskoj kancelariji radi izbegavanja sukoba sa vlastima«. Koliko je poznato, Kopitareva recenzija do danas nije nigde objavljena, a po svoj prilici nije sačuvana ni u bečkim; ni u peštanskim istorijskim arhivima i bibliotekama. Sačuvana je i objavljena samo ova kratka notica dvorskog savetnika Omsa datirana u Beču, 1. I 1834: »Cenzor Kopitar je ovde usmeno izjavio da Vuk, pod ovakvim okolnostima, povlači svoj rukopis i neće ga štampati.«⁹³

Međutim, Vukova zbirka poslovića ipak je štampana dve godine docnije, ali niti u Austriji, niti u Srbiji, niti u Hrvatskoj, nego u Crnoj Gori. Iako se Njegoš nije u svemu slagao sa Vukovim jezičkim i pravopisnim reformama, on je visoko cenio njegov književni rad i omogućio da se njegova zbirka objavi na Cetinju.⁹⁴ Bio je to možda najdostojniji odgovor Stratimiroviću i Lukijanu Mušickom.

VII. Prevod »Novog zavjeta« i Kopitar. — Mitropolit Stratimirović je budno pratio sve pojave u srpskoj žurnalistici, književnosti i nauci, i smatrajući sebe za vrhovnog arbitra u srpskom narodu izricao o svemu svoj kritički sud i nastojavao da ga nametne svima Srbima koji su se bavili javnim poslovima. Kao takav, on je pratio i pisanje *Novina serbskih*, koje je u Beču izdavao i uređivao Dimitrije Davidović (1818—1822). Stratimirović je bio duboko nezadovoljan njenim uređivanjem, a na-

⁸⁸ Ovdje se očigledno aludira na Kopitara.

⁸⁹ St. Stratimirović — J. Sedlnickom. G. Dobrašinić, op. cit. 174.

⁹⁰ J. Kopitar — A. Omsu. G. Dobrašinić, op. cit. 175.

⁹¹ Sevastijan Ilić.

⁹² J. Kopitar — A. Omsu. G. Dobrašinić, op. cit. 176—177.

⁹³ Ibid. 177.

⁹⁴ P. P. Njegoš, *Narodne srpske poslovice i druge različne*, kao one u običaj uzete riječi, Cetinje 1836.

ročiito što' se među saradnicima nalazio i Vuk. Do otvorenog sukoba došlo je 1822, kada su **Novine serbske** publikovale u nastavcima jedan Vukov opširan članak, u kojem je dvojezično, na srpskom i bugarskom, objavio prevedene odlomke iz jevanđelja (Luka X, 30, i XV, 10).⁹⁵ Taj Vukov članak izazvao je Stratimirovićevo reagovanje u toj meri da se on 14. II 1822. — preko Ugarske dvorske kancelarije — obratio samome caru Francu II. Habsburškom ovim teškim optužbama protiv Vuka:

»Neko strano Biblijsko društvo njemu je poverilo zadatak da prevede na prost srpski jezik Bibliju ili bar Novi zavjet. I sad treba da se proceni kao dobra skarednost njegova prevoda i da ovaj autor opšti s javnošću, a taj prevod ipak treba da se uzme ne kao pravi, već pre kao izopačenost i obesvećenje, umesto brižljivog tumačenja i objašnjenja Svetog pisma. Ali pošto ja ne verujem da će postići cilj Biblijskog društva preko neprikladnog prevoda ove vrste, a znam da ovaj cilj nije saglasan sa težnjama Vašeg Veličanstva, usrdno molim da se zabrani upotreba takvih izraza iz kojih se mogu izroditi uzroci vredanja i skandala, i da Vaša Uzvišenost razmotri to što se skupilo i privezalo oko Novina serbskih, i ako ih ukloni, biće dostojna poštovanja uglednih ljudi zato što oštro i milostivo sagledava da se ubuduće ne, bi primali spisi koji su upereni — kao u prethodnim Novinama — protiv postojećeg morala, koji preziru kler, religiju i božanske reči.«⁹⁶

Ova Stratimirovićeva tužba caru imala je teških posledica i za Davidovića i za Kopitara. Ministar policije, Sedlnicki je istoga dana (9. IV 1822) obavestio i Ugarsku dvorsku kancelariju i Vrhovno cenzursko zvanje da je »preduzeo potrebne mere da spreči štampanje ovog prevoda Biblije na ovom području« i da je naredio potpuno obustavljanje daljeg izdavanja **Novina serbskih**.⁹⁷ Za Kopitara je rekao:

»Dotični cenzor je nepravilno dopustio unošenje tih oglada u, ondašnje novine ovog u suštini netačnog prevoda Biblije. Preporučujem, Cesarsko-kraljevskom cenzurskom zvanju da obavesti pomenutog cenzora priloženim dekretom radi njegovog upravljanja u budućim slučajevima. Stavljam u dužnost da se cenzura brižljivo stara da se ne odobri štampanje pomenutog prevoda Biblije ni u celini, ni u delovima ili izvodima, bez našeg odobrenja, niti da se dopusti prodaja ili širenje kakvog stranog izdanja u cesarsko-kraljevskim državama.«⁹⁸

Pozvan na odgovornost od ministra policije Sedlnickog i od vicekancelara Ugarske dvorske kancelarije grofa Franca Koharija, Kopitar je već 18. IV 1822. »podatke koje je upotrebio mitropolit Stratimirović« oglasio »onakvim kakvim jesu, za netačne«, s ovakvim obrazloženjem:

»Kako i visoko Dvorsko zvanje mora znati koliko može da se oslanja na pouzdanost svojih potčinjenih, tako mora uzeti svoje potčinjene u zaštitu od sumnjičenja. Neka mi bude dopušteno da opravdane prigovore protiv nezasluzenih sumnjičenja od strane mitropolita Stratimirovića stavim do znanja visokom Dvorskom zvanju na isti način, na koji mi je upućeno ovim prouzrokovano nezaslužno nepoverenje.«⁹⁹

Vuk je znao da je iluzoran svaki pokušaj da od Stratimirovića dobije blagoslov, da može štampati svoj prevod **Novog zavjeta**, i zato je pokušao kod crnogorskog vladike Petra II. Petrovića Njegoša, koji je bio liberalniji i pokazivao izvesnu naklonost prema njemu i njegovom književnom radu. Međutim, Njegoš mu je 2. IX 1836. odgovorio negativno.¹⁰⁰

Vuk je zatim zatražio blagoslov od novoga mitropolita Josifa Rajačića, koji je ranije — kao dalmatinski i banatski episkop — pokazivao izvesnu naklonost prema njemu i preporučivao njegove knjige pastvi u svojoj dijeci. Prilikom prve Vukove

⁹⁵ V. S. Karadžić, *Osobiti ogledi bugarskog jezika, Novine Serbske*, dodatak uz brojeve 8—13, 1822.

⁹⁶ St. Stratimirović — Ugarskoj dvorskoj kancelariji. G. Dobrašinić, op. cit. 55—56.

⁹⁷ D. Davidović je posle ovoga prešao u Srbiju, gde je zauzimao odgovorne položaje kao sekretar kneza Miloša (1822—1829), zatim kao urednik *Novina srpskih* (1834—1835), kao sastavljač Sretenjskog ustava (1835) i kao ministar prosvete.

⁹⁸ J. Sedlnicki — Cenzurskom zvanju. G. Dobrašinić, op. cit. 60.

⁹⁹ J. Kopitar — bečkom Cenzurskom zvanju. G. Dobrašinić, op. cit. 64.

¹⁰⁰ Vukova prepiska, VI, 366.

posete Rajačić mu je, u prisustvu dvojice episkopa (Platona i Jerotija), obećao blagoslov, ali mu ga je u poslednjem trenutku uskratio.¹⁰¹

Ne dobivši traženi blagoslov ni od jednog episkopa, Vuk je najzad 1847, objavio svoj prevod na vlastitu odgovornost, bez odobrenja crkvene hijerarhije.¹⁰² To je izazvalo oštru reakciju. Već posle nekoliko dana službene novine Kneževine Srbije donele su zvanično saopštenje da je — prema Mitropolitovoj predstavi — ova knjiga štampana u Beču »bez odobrenja tamošnje cenzure naše pravoslavne crkve« i da je zbog toga »Popečiteljstvo Prosvještenija izdalo shodan nalog, da se prevod ovaj Novoga Zavjeta, g. Vukom Karadžićem izdani, nikako u očeštvo naše ne unosi, niti da se po dućanima i knjižarnicama prodaje.«¹⁰³ U istom saopštenju, je rečeno da će se svi primerci koji se nađu posle ove naredbe konfiskovati.

Čim je doznao da je Popečiteljstvo zabranilo rasturanje njegovog prevoda Novog zavjeta Vuk je podneo istom forumu žalbu (4. XI 1847), u kojoj je izrazio nadu: »1) da će visokoslavno Popečiteljstvo Prosvještenija odobriti sve ove moje misli i uzroke kojima svoju žalbu potvrđujem; 2) da mi niko neće zamjeriti što sam se usudio u ustavnoj državi potužiti se na ono što mislim da mi je krivo učinjeno«. Na kraju svoje žalbe Vuk je pitao da li mu se dozvoljava da pošalje po jednu knjigu knezu, popečiteljima i sovjetnicima?¹⁰⁴

Međutim, Popečiteljstvo je 5. II 1848. donelo odluku da Vuk Novi Zavjet nikako i ni pod kojim vidom slati ne može iz uzroka što je unos ovi u Srbiju nadležno zabranjen«. U Vukovoj zaostavštini na jednom papiru zabeležio je on sam: »Na ovo mi je odgovoreno u proleće 1848. godine da mi nije odobreno poslati knjiga, i ovaj odgovor primio sam preko bečke policije!!!«¹⁰⁵

Trebalo je punih pet godina dok je Nikanor Grujić, tadašnji arhimandrit manastira Kuveždina, a potomji pakrački episkop, napisao i objavio posebnu knjigu o Vukovom prevodu Novog zavjeta.¹⁰⁶ U toj knjizi od 138 štampanih strana teksta bilo je preko 300 Grujićevih »primjetava«, koje su — prema oceni Ljubomira Stojanovića — »bezmalo sve potekle ili od njegovog nedovoljnog znanja srpskog jezika, ili iz neznanja kako se ovaj posao uopšte radi.«¹⁰⁷ Ni savremenici nisu imali bolje mišljenje o ovoj Grujićevoj knjizi. Tako, na primer, Platon Ašanacković, na Vukovo pitanje šta misli o Grujićevim »primjetvama«, odgovorio je: »... smuckaj pa prolij!«¹⁰⁸

Međutim, znamenite 1848. godine izbila je mađarska revolucija, planuo je srpski pokret, uspostavljena je neposredna saradnja i veza između Vojvodine i Srbije; i Vuk je mogao da nastavi sa daljim rasturanjem svoga prevoda Novog zavjeta.

VIII. Kontroverze o Kopitaru i Vuku. — U jednom delu jugoslovenske istoriografije uporno se tvrdilo (a mestimice ima i današnjih istoričara koji se s takvim ocenama slažu) da je Kopitar bio pre svega i iznad svega austrofil, pa tek u drugom redu Slovenin. Braneci Kopitara od takvih neosnovanih i nepravednih ocena, Ljubomir Stojanović je s razlogom upozorio: »Što je Kopitar bio i austrofil i u isto doba dobar Slovenin, nije teško objasniti: On nije mogao zamisliti da će nekad Slovenci moći obrazovati samostalnu državu i biti slobodni. Uskoro po njegovu odlasku iz Ljubljane u Beč Napoleon je stvorio Ilirsku kraljevinu sa sedištem u Ljubljani; ali se on nije time nimalo oduševljavao, niti je potrčao da tamo radi.«¹⁰⁹ Međutim, iako je s razlogom branio Kopitara od jedne nepravde, Ljubomir Stojanović je u

¹⁰¹ Lj. Stojanović, op. cit. 619—620.

¹⁰² Novi Zavjet Gospoda našega Isusa Hrista, preveo Vuk Stef. Karadžić, Beč, u štampariji Jermenskoga manastira, 1847.

¹⁰³ Srbske novine, br. 76, 26. IX 1847.

¹⁰⁴ Po jednoj očuvanoj belešci Vuk je zapisao oko 100 ličnosti kojima je poslao na dar Novi Zavjet. (Lj. Stojanović, op. cit. 625).

¹⁰⁵ Vukova prepiska, VII, 700.

¹⁰⁶ Primjetve Nikanora Grujića, arhimandrita Kuveždinskoga, na prevod Novog Zaveta, Zemun 1852.

¹⁰⁷ Lj. Stojanović, op. cit. 632.

¹⁰⁸ Vukova prepiska, I, 594—595.

¹⁰⁹ Lj. Stojanović, op. cit. 745.

istom stavu i sam naneo drugu nepravdu svima jugoslovenskim narodima u Habsburškoj Monarhiji ovim rečima: »Na oslobođenje, uostalom, nisu mislili ni ostali slovenski narodi u Austriji ne samo onda, već tako reći do samog raspada Austrije.« Svi su oni tražili do poslednjeg momenta da obezbede svoje nacionalno razvijanje u okviru Austrougarske Monarhije.¹¹⁰

Međutim, same istorijske činjenice rečito svedoče o suprotnom. Ni Svetozar Miletić i Mihailo Polić Desančić u Vojvodini, ni Štrosmajer i Rački u Hrvatskoj, ni Stefan Kočevar i Ivan Cankar u Slovenačkoj nisu zamišljali ujedinjenje jugoslovenskih zemalja i pokrajina u okviru Habsburške Monarhije. Svi su se oni zalagali u završnoj fazi istorijskog razvoja za Jugoslaviju izvan svih tuđinskih okvira.¹¹¹

Kada je Vuk, prilikom svoga dolaska u Beograd u proleće 1850, posetio vojvodu Stevana Knjanića, ovaj mu je u svojoj kući rekao da u Beogradu »ima ljudi, koji govore da je ona šteta, koja je našem narodu propašću carstva na Kosovu učinjena, ništa prema onoj, koju mu on svojim pravopisom hoće da učini« i da je njega »potkupilo« Austrijsko praviteljstvo ili neka njegova propaganda, preko Kopitara, da bi se tako narod naš pošokčio ili pounijatio.¹¹² Vuk mu je na to odgovorio da je sve to »laž i kleveta«. U svom pismu od 16. IX 1851. Vuk je branio Kopitara i uveravao Knjanića da su Kopitari »bili potpuno jednaki i papa u Rimu i patrijarh u Carigradu i turski muftija« i da su »popovi i kaluđeri, osobito starijine njihove, u sva vremena i kod svih naroda, u tome bili jednaki, što su se starali koliko je moguće više da zadrže narod u neznanju, da bi oni pomoću njegova neznanja mogli lepše i bogatije živeti, i zato bez nevolje da ne treba s njima ništa počinjati, nego ih se treba kloniti.«¹¹³ U istom pismu Vuk je pokušao da uveri Knjanića da je nepravdan prema Kopitaru.

Karakteristično je da više vlasti u Kopitara kao cenzora uopšte nisu imale dovoljno poverenja i da se događalo da su naknadno zabranjivale tekstove koje je on već bio propustio. Tako, na primer, dogodilo se da je vrhovna cenzura (*Zensur und Polizei — Hofstelle*) zabranile dva Vukova članka, od kojih je jedan bio biografija kneza Miloša, koji je cenzura bila odobrila.¹¹⁴ U Kopitarevom izveštaju o Dimitriju Davidoviću kao uredniku *Novina serbskih* izražena je sumnja o denuncijaciji nekoga Georgijevića, ali je ovaj slučaj predstavljao tek početak onih nevolja, protiv kojih je Kopitar morao da se bori u odbranu Vukovih tekstova.¹¹⁵

U odnosu Kopitar — Vuk postoje kontroverzne interpretacije u historiografiji. Jedni su pripisivali prioritet Kopitaru, a drugi Vuku. Interesantan je pokušaj Jože Pogačnika da pruži jedno srednje, kompromisno tumačenje:

»Odnos između Kopitara i Vuka značio je više nego samo odnos između mentora i učenika: radilo se o jednoj podsticajnoj delatnosti, koja je bila duhovna akcija i kao takva predstavlja posebnu kulturnu vrednost, koja spada u središte literarne historiografije o toj epohi. Iako Vukova reforma (...) ima svoj začetak kod Kopitara, bile su njene istorijske dimenzije u budućnosti dalekosežnije, nego osnovna zamisao njenog duhovnog oca. Kroz rešenje kulturoloških fundamentalnih pitanja učvrstila je ova reforma mesto srpske kulture u savremenoj Evropi i otvorila joj put za učešće u izvođenju i korišćenju novovekovnih duhovnih tekovina. Kroz to prevazišlo je prvobitno kulturno delovanje njen početni podstrek i njenu osnovu, postalo je takode jedno socijalno i političko delo i stvorilo jednu novu stranicu u novijoj srpskoj kulturnoj istoriji.«¹¹⁶

¹¹⁰ Ibid. 745—746.

¹¹¹ V. Čubrilović, *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka*, Beograd 1958, 255—264, 421—437, 482—486. V. Novak, Franjo Rački, Beograd 1958. K. Milutinović, *Prvi ideolozi federalističke misli kod Južnih Slavena*, Rad JAZU, 330, 1962. Isti, Štrosmajer i jugoslovensko pitanje, Novi Sad 1976.

¹¹² Lj. Stojanović, op. cit. 657.

¹¹³ Ibid. 658.

¹¹⁴ *Novine serbske*, 1817, br. 97, str. 773—775. Kopitarev izveštaj od 8. II 1822. Arhiv Ministarstva unutrašnjih poslova u Beču, br. 1305 ad 1204.

¹¹⁵ M. Teršakovec, *Kopitar und Vuk, Jagić — Festschrift*, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908, 464—465.

¹¹⁶ J. Pogačnik, op. cit. 108.

O saradnji Kopitara i Vuka pisalo se u onovremenoj ruskoj istoriografiji i, publicistici većinom nepovoljno, jer se smatralo da je on veliki katolik i austrofil, usled čega se sa podozrenjem i odbojnošću gledalo na sve što je imalo bilo kakve veze sa tom saradnjom, koja se smatrala štetnom po srpske interese. Jedan od izuzetaka među tadašnjim ruskim naučnicima, koji je o Kopitaru raspravljao objektivno i bez unapred stvorenih predrasuda i predubedenja, bio je Ismail Ivanovič Sreznjevski, profesor slavistike na Univerzitetu u Petrogradu, koji je napisao i objavio poseban članak o Vuku u zvaničnom organu ruskog Ministarstva prosvete. U tom članku Sreznjevski je dodirnuo, između ostalog, i saradnju između Kopitara i Vuka na književnom i naučnom polju:

»Kopitar je cijenio Vuka kao čovjeka narodnoga, koji, nimalo ne bješe zamutio svojega znanja narodnoga, jezika i narodnijeh običajâ školama i knjigama; a Vuk je samo to znanje imao, samo se po njemu jedinome imao pravo u književnost se miješati, i od svakoga drugoga prostog Srbina razlikovao samo tijem što je umio račun dati od svojega znanja (...). U drugovanju Kopitara i Vuka vidimo rijedak i srećan primjer gdje se sobna učenost udružila sa čistom — ne na silu načinjenom — narodnosti: malo je učenijeh ljudi, koji bi mogli kao Kopitar za narodnost tako prionuti, malo je i ljudi narodnijeh koji bi se slobodno mogli kao Vuk pokoriti željama učenosti, i koji bi umjeli želje, one ispuniti. Tvrdâ je bila pažnja i sloga između ta dva radina...«¹¹⁷

Suprotstavljajući se velikoj većini ruskih naučnika onoga doba, koji su u Kopitaru videli pre svega austrofila i katolika, Rus Sreznjevski odao je Vuku i Kopitaru zajedno ovo visoko i zasluženno priznanje:

»Vuk je u literaturi srpskoj kao zvijezda oko koje je tama. Pominjući Kopitara, kome je Vuk, kao što sam priznaje, dužan sve, ne može čovjek da se ne pokloni silnoj učenosti njegovoj i ne prizna da je prvi između svih slavenkih književnika, našega vremena: nikome ne ustupajući u dubini i množini znanja, on je ostavio spomen nakon sebe ne samo knjige, nego i književnika, jedinoga ne samo za Srbe...«¹¹⁸

Kopitar je ne samo obilato pomagao Vuka u njegovom radu nego ga je i branio pred velikom evropskom javnošću. Dovoljno je na ovom mestu spomenuti samo jednu od ovih odbrana, od najkarakterističnijih. U uglednom nemačkom dnevniku, *Allgemeine Augsburgere Zeitung* objavljen je jedan anonimnâ pamflet u formi dopisa iz Beograda protiv Vuka, napisan uglavnom na osnovu Utuka Jovana Hadžića — Svetića, najgorčenijeg Vukovog protivnika, koji nije birao sredstava da ga ocni u očima javnosti.¹¹⁹ Iako je ovaj pamflet objavljen anonimno, ipak se doznalo da mu je autor Pavle Adamović, sekretar beogradske policije.¹²⁰ Prvi je pokušao da ustane u odbranu Vuka njegov prijatelj i jednomišljenik Justin Mihajlović, ali njegov tekst redakcija nije objavila.¹²¹ Posle toga isti list publikovao je opet jedan anonimnâ tekst,¹²² za koji se docnije utvrdilo da ga je napisao — Kopitar!¹²³ Braneći Vuka od neosnovanih i tendencioznih »kritika« Hadžića — Svetića i njegovog epigona Pavla Adamovića, Kopitar je odao zasluženno priznanje Vuku kao saradniku i koautoru znamenitog Rankeovog dela *Srpska revolucija*.¹²⁴

O Vuku govore mnogi poverljivi izveštaji raznih tajnih agenata, koji su podnošeni ili anonimno, ili pod raznim šiframa, ili vrlo retko pod punim potpisom. Od ovih poslednjih naročito su karakteristična dva poverljiva izveštaja novosadskog

¹¹⁷ J. J. Sreznjevski, V. S. Karadžić, *Zurnal Ministerstva nar. prosvestvenija*, VI, Peterburg 1. II 1848, 143—146. Prevod Đ. Daničića u *Srbskim novinama*, 27, 1. IV 1848.

¹¹⁸ Osim Sreznjevskog od tadašnjih ruskih naučnika pisali su afirmativno o Vuku još: M. P. Pogodin, N. I. Nadeždin i P. I. Prajs.

¹¹⁹ *Beilage zur Allgemeinen Augsburgere Zeitung*, Nr. 257, 14. IX 1839.

¹²⁰ *Vukova prepiska*, I, 480, i VI, 296.

¹²¹ N. M. Petrovski, *Kako je Kopitar 1840. branio Vuka*, u zborniku: *Članci i prilozi o srpskoj književnosti prve polovine XIX veka*, Novi Sad 1914, 257—258.

¹²² *Reclamation für Herrn Wuk aus Serbien*, *Beilage zur Allgemeinen Augsburgere Zeitung*, Nr. 165, 13. VI 1840. N. M. Petrovski, op. cit.

¹²³ *Vukova prepiska*, VI, 308 i 309.

¹²⁴ L. Ranke, *Die serbische Revolution*. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen, Hamburg, Perthes, 1829.

apotekara Johana Kerbera (*Körber*), upućena ministru policije Sedlnickom, u kojima se pokušava prikazati Vuk kao opasan po postojeći politički poredak u tadašnjoj Meternihovoj Austriji. Ovi izveštaji su utoliko važniji što je Kerber istovremeno zauzimao odgovorne položaje i vairoškog velikog sudca, i gradskog načelnika Novog Sada, i poslanika Ugarskog sabora, i revizora knjiga u Bačkoj. Kao takav Kerber je zahtevao da se zatvore sve srpske knjižare »jer šire antiaristokratska načela, pa su opasne za aristokraciju mile nam domovine Hungarije«. ¹²⁵ U prvom izveštaju od 3. VI 1832. Kerber obaveštava Sedlnickog »da je Vukovoj slavi mnogo doprinelo pokroviteljstvo Kopitara, koji je istovremeno bio i cenzor njegovih dela i preporučivao ih u gotovo svim novinama Austrije i Nemačke«. ¹²⁶ U drugom izveštaju od 23. VI 1832. Kerber ovako sumnjiči i optužuje Vuka i Srbe:

»Ako bi danas bili upleteni u rat s Rusijom, i ako bi jedan ruski episkop sa krstom u ruci došao u Srbiju, a odande ovamo, mislim da bi mu pripala cela ilirska granica i najveći deo stanovnika (...) U stožine kuća veša se ovde slika pokojnog cara Aleksandra za Uskrs, kao nameštaj, a slika našeg monarha ne nalazi se ni u jednoj ilirskoj kući.« ¹²⁷

Johan Kerber nije bio jedini koji je ovako denuncirao Vuka i Kopitara ministru policije. Ovakvi i slični poverljivi izveštaji stizali su i sa drugih strana, podsticali već ranije postojeće neraspoloženje i trovali međunacionalne i međuverske odnose u mnogočakvoj Habsburškoj Monarhiji.

U literaturi o Vuku i Kopitaru posebno mesto zauzimaju kontroverzne ocene o Urošu Nestoroviću, vrhovnom nadzorniku srpskih narodnih škola u Ugarskoj, inicijatoru i osnivaču prve srpske preparandije u Sentandreji, rumunske u Aradu i grčke u Pešti. Kopitar je ne samo pozdravio Nestorovićeve inicijative nego ga je i podsticao da pođe još krupan korak dalje: »Tada će se brzo podići ne samo pravoslavne gimnazije i akademije već (možda u Karlovcima) i jedan univerzitet (četiri miliona valjda zaslužuje jedan) sa samim svojim narodnim profesorima (...) i stupiti u utakmicu sa zapadnim univerzitetima«. ¹²⁸ Nestorović je odgovorio na ovaj Kopitarov poziv iscrpnim pismom od 27. II 1813, u kome mu se gorko požalio na nerazumevanje od strane mitropolita Stratiimirovića. ¹²⁹

Među kulturnim istoričarima, koji su se bavili proučavanjem istorijskog razvoja srpskog školstva u Ugarskoj, postoje dijametralno suprotne ocene o Nestorovićevim školskim reformama. Prema arhivskim istraživanjima Đorđe Rajkovića, sveštenstvo nije vodilo dovoljnu brigu o školama:

»Tako n. pr. gde se privatne osobe poboleše na smrt, dolazio bi po običaju sveštenik, da ji ispovedi i pričesti. Tu se više puta događalo, da su dotični rado hteli zaveštati lepu svotu na škole, al' bi ji popovi odvrćali, kako bi samo sve ostalo crkvama (...) Nije li bilo bogu plakati, da se sve ulaže u svetle tornjebe, u teška zvana, u skupocene odežde, a škole da ramlju doveka!« ¹³⁰

Prema Nestorovićevim uputstvima, u dogovoru sa Vukom i Kopitarom, profesori preparandije Dimitrije Isailović, Pavle Atanacković (potonji episkop Platon) i Vasilije Bulić sastavili su udžbenike za narodne škole, a Nestorović ih je dostavio u rukopisu Ugarskoj dvorskoj kancelariji na pregled i odobrenje. Međutim, posle dugog čekanja, ovi rukopisi su vraćeni, s obrazloženjem: da se ne mogu štampati zato »što su napisani prostim jezikom, onako kako narod govori!« Komentarišući ovu odluku, Đorđe Rajković je konstatovao:

»Vidi se, dakle, kakav je vetar duvao: ti su rukopisi prošli mitropolitovu cenzuru. Zalud Nestorović moli, da se odredi odbor još i od kompetentnih Srba svetov-

¹²⁵ V. Stajić, Porodica Körber, Novosadske biografije, II, Novi Sad 1937, 305.

¹²⁶ G. Dobrašinović, op. cit. 130.

¹²⁷ Ibid. 113.

¹²⁸ Barth, Kopitars kleinere Schriften, 189—193.

¹²⁹ Letopis MS, knj. 113, str. 253—293. O ovoj problematici napisao je Kopitar poseban članak: Unterrichts-Anstalten, Wiener Allgemeine Zeitung, 2. IV 1813.

¹³⁰ Đ. Rajković, Uroš Stef. Nestorović i njegove zasluge za škole, Letopis MS, knj. 129, 1882, 11. Ovo je najiscrpnija i najdokumentovanija studija o Nestoroviću.

noga reda, koji neće tako jednostrano suditi, — zalud napominje, da nema školama berićeta, ako se u njih ne zavedu knjige napisane zanimljivim jezikom. (...) Jednako je mitropolita peklo, što se isključivo bogoslovi ne aplikuju za učitelje, kao što je to bilo pre nego što se utemeljiše preparandije, te bi onda u narodnim školama ostalo samo slavenisanje. — oštalo bi i »ubo« i »ubo«, i »voježe« i »poneže«, i »obače« i »naipače«, »mzdoprničivost«, »mzdovozdajanje« i »vsjačeskaja«.¹³¹

Polu veka posle pojave Rajkovićeve rasprave o Nestoroviću pokušao je da obezbedi rezultate njegovih istraživanja i da rehabilituje Stratimirovića jedan od njegovih poklonika, teolog Đoko M. Slijepčević.¹³² Braneći na osnovu jednostrano odabrane i nepotpuno proučene arhivske građe i ranije istorijske literature¹³³ Stratimirovićevu prosvetnu politiku, Slijepčević je pokušao na ovakav način da obezbedi i negira dalekosežne Nestorovićeve školske reforme:

«Ta je reforma bila uperena protiv Stratimirovićeva poduhvata da školu opet vrati u krilo crkve i da vaspitnom verskom elementu da odgovarajuće mesto. Naši jozefinisti kojima nije, sasvim prirodno, mogao goditi ovakav rad, učinili bi sve da Stratimiroviću ometu u izvođenju njegovih namera. Na čelu te grupe ovaj put bio je Uroš Nestorović».¹³⁴

Na istoj strani Slijepčević je tvrdio da je »Nestorović, iako kod nas slavjen kao reformator osnovnih škola, imao i prema crkvi i prema sveštenstvu melojalan stav«. Međutim, već na idućoj strani Slijepčević pada u protivurečnost i pokušava da ovako postavi pitanje odnosa između mitropolita i vrhovnog školskog nadzornika:

«Uvek dobro obavешten o stvarima Stratimirović je, i sada znao kakav je pravi cilj svih ovih napada i na nj i na sveštenstvo. (...) Ugroženi su bili crkveni interesi, koje je on i po privilegijama imao pravo da brani. Samo borba između njih nije, vodena otvoreno. Sve je bilo zakulisno, sve dobijalo druge izraze. Zato je i teško, ući u tu borbu i raskriti je potpuno, jer su i Nestorović i Stratimirović gledali da održu lojalne službene odnose».¹³⁵

Iz njihove prepiske, koja je samo delimično objavljena, daje se jasno sagledati, da je Stratimirović smatrao da je Karlovačka bogoslovija sasvim dovoljna da obrazuje ne samo buduće sveštenike nego i učitelje za narodne škole, — dok se Nestorović svesrdno zalagao za osnivanje preparandija, koja će davati širu i potpuniju spremu budućim učiteljima nego što je to uopšte mogla dati Karlovačka bogoslovija sa svojim jednostranim teološkim nastavnim programom i nastavnima teolozima.

U ovom sukobu između dve dijametralno suprotne koncepcije o fundamentalnim prosvetnim problemima Nestorović je imao podrške ne samo svojih jozefinističkih jednomišljenika u Vojvodini nego i Kopitara, koji je davao prednost preparandijama i znatno doprineo ostvarivanju Nestorovićeve progresivne inicijative da se osnuju posebne učiteljske škole za Srbe, Rumune i Grke u Ugarskoj. Dok je Stratimirović uporno nastojavao da nastava u srpskim narodnim školama i dalje bude vodena na starom crkvenoslovenskom jeziku, dotle je Vuku i njegovim najbližim saradnicima — posle duge i teške borbe — pošlo za rukom da izdejstvuje da se nastava ubuduće vodi na narodnom jeziku. Bila je to jedna od najvećih pobeda Vukovog pokreta u kulturnoj istoriji srpskog naroda.

U bogatoj literaturi o Kopitaru već je u više prilika rečeno da je on jedna od najsloženijih i najkontroverznijih ličnosti ne samo u istoriji slovenačkog naroda, nego istovremeno i u istoriji svih južnoslovenskih naroda. Kritički analizirajući sve ove mnogobrojne protivurečnosti, Miodrag Popović je rekao:

¹³¹ Ibid. 12—13.

¹³² D. M. Slijepčević, Stevan Stratimirović, mitropolit karlovački kao poglavar crkve, prosvetni i nacionalno-politički radnik, Beograd 1936. Ovaj rad primljen je kao teza za doktorski ispit na sednici Saveta Bogoslovske fakulteta u Beogradu 23. VI 1936. Referat članova ispitnog odbora, koliko je nama poznato, do danas u celini nije objavljen.

¹³³ Đ. Magarašević, Iz života i školskog rada Uroša Nestorovića (Brankovo kolo, III, br. 24 i 25, 1897). Dim. Nikolajević, Uroš Nestorović i njegovo postavljenje za vrhovnog školskog nadzornika (Prosvetni glasnik, 1, 1923, 11). D. Kirilović, Slaveno-srpske škole u prvoj polovini XIX veka (Prosvetni glasnik, 1923, 360).

¹³⁴ D. M. Slijepčević, op. cit. 124.

¹³⁵ Ibid. 125—126.

»Kod Južnih Slovena nema možda u idejnom pogledu složenije i protivurečnije ličnosti od Jerneja Kopitara. Slovenac po narodnosti, a po duhu Francuz koliko i Nemač, obožavalac antičke kulture i saradnik mističnog romantičara Fridrika Šlegela, istovremeno kosmopolit i narodnjak, filozofski racionalist i katolik, panslavista i prosvetljeni Austrijanac, slovenski rodoljub i dobar austrijski cenzor, genijalni naučnik i naivni panslavistički iluzionista, racionalist u istoj meri u kojoj i romantičar — ovaj, obožavalac Gela i pobornik narodnog jezika i književnosti podsticao je kulturno buđenje kod Južnih Slovena pišući svoje književne i naučne radove, čak i svoje kapitalno delo *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, isključivo na nemačkom jeziku.¹³⁶

Nešto slično dogodilo se i sa Vukom, možda najsloženijom ličnošću u čitavoj srpskoj istoriji. Dok su ga jedni upoređivali sa Savom Nemanjićem i Dositejom Obradovićem i proglašavali za »oca nove srpske književnosti« — dotle su ga drugi nazivali »agentom rimske propagande« i »izdajnikom koji hoće Srbe da odvoji od zaštitnice Rusije«. Dok su hrvatski šovinisti sumnjicali Vuka da mu je zadnja namera da Hrvate »povlaši« — dotle ga je grad Zagreb birao za svoga počasnog građanina. Ukazujući na razna kontroverzna mišljenja koja su postojala o Vuku u doba njegovog života i u domaćoj i u inostranoj publicistici i literaturi, Jože Pogačnik je konstatovao:

»Srpska pravoslavna crkva, sa Stratimirovićem na čelu, proglasila je Kopitara i Vuka za jakobince i demagoge, koji misle na revoluciju i nemoral. Vuk je u Austriji bio izvikan za prijatelja Rusa, a u Rusiji opet za protivnika pravoslavlja, koji radi prvenstveno za crkvenu uniju.«¹³⁷

U kojoj su meri sva ova sumnjičenja bila lišena realne osnove pokazuje činjenica da je »rusofil Vuk« bio biran za člana nemačkih akademija nauka i za počasnog doktora nemačkih univerziteta u isto vreme kada je »austrofil Vuk« dobijao slična priznanja od ruskih akademija i univerziteta. Pri kraju života Vuk je smatran za velikog naučnika u internacionalnim relacijama i kao takav doživio priznanja koje se dodeljuju samo naučnicima evropskog ranga i svetske reputacije.

IX. »Vuk i Kopitar, iste gore list«. O tome šta je Kopitar značio za Vuka, i obratno, Vuk za Kopitara, najrečitije govori njihova međusobna prepiska, vođena od samoga početka njihovog poznanstva, kada je Vuk —, posle pada Srbije pod tursku vlast — došao kao izbeglica u Beč, pa sve do Kopitareve smrti. U svojim pismima oni su govorili jedan drugome iskreno i otvoreno, bez ulepšavanja, i prećutkivanja svega onoga što su mislili i osećali.

U pismu od 1. I 1814. Vuk je iz Budima pisao Kopitaru: »Ali ja ću opet doći da vidim, ne Beč, ne Prater, ni Šenbrun, nego Vas«. U drugom pismu, u jesen iste godine, Vuk je pisao da je u Beču video i austrijskog i ruskog cara i pruskoga kralja — »no sve je to meni malo bilo ne videći Vas onde, i ne razgovarajući se s Vama.«¹³⁸

Kopitar je isto tako visoko cenio Vuka. U jednom svom pismu (1815) Kopitar je pisao: »Neškolovani, ali od majke tako slobodouman i najvedrijom glavom obdareni Vuk (...) Kadgod na njega mislim, ponosan sam na tačnost suda slovenskog uma.«¹³⁹

U jednom kritičnom času svoga života (1827), nalazeći se na ivici očajanja, Vuk se obratio Kopitaru: »Amanet Vam Božij moja žena i djeca, i moji rukopisi!«¹⁴⁰ Nekoliko godina docnije (1831) Vuk je još konkretniji: »Amanet Vam Božij moja djeca, ako ostanu sirotna iza mene. Ja od Vas većega prijatelja na ovom svijetu nemam.«¹⁴¹

¹³⁶ M. Popović, op. cit. 70.

¹³⁷ J. Pogačnik, op. cit. 78—79.

¹³⁸ Vukova prepiska, I, 141.

¹³⁹ V. Jagić, *Istočnicki dila istoriji slavjanskoj filologiji*, II, Sanktpeterburg 1897, 796.

¹⁴⁰ Vukova prepiska, I, 293.

¹⁴¹ Ibid. I, 402.

Nekoliko godina posle toga (13. IX 1839) Kopitar je bacio jedan retrospektivan pogled na ova zbivanja i sa roditeljskom ljubavlju pisao Vuku: »Vi ste na kraju ipak moj mezimac; tako detinjski komandujete Vi sa mnom i preko mene, a ja Vas slušam!«¹⁴² Ovome treba još samo dodati da je Vuk živeo još nekih 20 godina i da Kopitar nije dočekao prvu pobjedu Vukove borbe, iako ju je nazirao.

Kopitareva smrt (11. VIII 1844) ožaljena je u srpskoj javnosti nizom nekrologa u novinama, listovima i časopisima. Čak je i Pavlovičev **Srbski narodni list**, koji je prema Kopitaru kao Vukovom prijatelju i zaštitniku zauzimao u nekoliko navrata protivnički stav, objavio na vidnom mestu zapaženu pesmu Đorđa Kuljančića **Srbska suza za Kopitarom, prilikom njegovog ukopa**.

Koliko je Kopitar bio cenjen i voljen kod Srba pokazuje, između ostaloga, i činjenica da se među priložnicima za podizanje spomenika na njegovom grobu u Beču nalazio i veliki broj Srba iz svih jugoslovenskih zemalja i pokrajina. Baš u **Letopisu**, na čijim se stranicama nekada vodila borba protiv Vukovog pokreta, u izmenjenim prilikama, objavljena je vest da je — zahvaljujući priložima prijatelja i poštovalaca — podignut spomenik Kopitaru. Autor ovoga teksta, Jovan Subotić, koji se kao novi urednik **Letopisa** zalagao za pobjedu Vukovih ideja, odao je posebno priznanje i zahvalnost revniteljima »na njihovom delu, kojim su celom slavenskom narodu uslugu ukazali«¹⁴³

Od srpskih naučnika jedno od najvećih priznanja Kopitaru odao je Radivoje Vrhovac, koji je na proslavi Brankove 100-godišnjice rekao »da nije bilo umnoga Kopitara, ne bi bilo ni našega Vuka, koji je u njegovoj školi naučio ceniiti sve ono čime se naš narod kasnije u svetu proćuo kao izrazita kulturna jedinica svojim lepim narodnim jezikom i umotvorinama, kojih je slava prešla i preko granica našega kontinenta«¹⁴⁴

Kopitar, uvek zauzet hitnim i neodložnim poslovima, nije dospeo da prikupi, rediguje i objavi svoje izabrane spise, iako mu se pružala prilika. To je učinio tek desetak godina posle njegove smrti Franc. Miklošič, njegov dugogodišnji saradnik i naslednik na položaju kustosa Dvorske biblioteke u Beču, koji je izvršio znalački izbor njegovih kraćih spisa, napisao predgovor i komentare i publikovao u izdanju Univerzitetske knjižare u Beču.¹⁴⁵ Pojava Kopitarenih izabranih spisa pozdravljena je srdačnom dobrodošlicom i u srpskoj javnosti. Najznačajniji prikaz napisao je Đura Daničić i odao knjizi ovo dostojno priznanje:

»Kopitar je u ovim člancima javljao Evropi šta se u slovenskih naroda radi za prosvetu i popravljao pogrešne misli, koje bi o Slovanima puštali u svet učeni Evropljani (...). Svojim očima je gledao kako je postala sadašnja srpska književnost, i tako su reči — koje u ovoj knjizi imamo — reči pouzdana svedoka. Ali Kopitar nije samo gledao šta se u srpskoj književnosti radi, nego je i sam oko nje radio, vrlo mnogo radio. Što je naša književnost pošla pravim putem (...) na tome smo mnogo dužni zahvaliti pokojnome Kopitaru, koji svakom prilikom dokazivaše Srbima da im se toga puta valja držati. I za to (baš za to) imamo o ovoj knjizi mnogo svedočanstava«¹⁴⁶

Od hrvatskih naučnika Kopitara je naročito cenio Imbro Ignjatijević Tkalac — »beskompromisni hrvatski Vukovac«¹⁴⁷ dugogodišnji Vukov prijatelj, poštovalac i saradnik.¹⁴⁸ S razlogom je rećeno da se Tkalac »divio Kopitarevom širokom i produbljenom opštem obrazovanju, njegov duh činio mu se volterijanskim, ali naročito interesantno mu je njegovo uvažavanje Kopitarovog odnosa prema crkvi: tolerancija, suprotstavljanje zvaničnoj crkvi i klerikalizmu, neprijateljstvo prema jezuitiz-

¹⁴² Ibid. I, 305.

¹⁴³ Srpski Letopis, 73, 1846, 153—154.

¹⁴⁴ R. Vrhovac, Dva govora sa proslave Branka Radičevića, Sremski Karlovci 1924, 5.

¹⁴⁵ Barth, Kopitars Kleinere Schriften, Wien 1857.

¹⁴⁶ Srpske novine, br. 36, Beograd 1857.

¹⁴⁷ V. Novak, Vuk i Hrvati, Beograd 1967, 393—429.

¹⁴⁸ G. Dobrašinić, Imbro Ignjatijević Tkalac i Vuk, Kovčević, 11, 1959, 61—69.

mu i protivništvo policiji, nije podnosio ni versku, ni političku netrpeljivost.¹⁴⁹ Oštro je uočeno: »Kopitar je u tome lancu bio poslednji član koji je svojim prethodnicima časno i dostojno zaključio veliku epohu jozefinističkog prosvetiteljstva i istorijskom prostoru otvorio ideologiju liberalizma.«¹⁵⁰

Vukova smrt (8. II 1864) ožaljena je širom južnošlovenskih zemalja i pokrajina kao veliki nacionalni gubitak. O njegovom pomenu, na bečkom groblju, odigrao se jedan incident, koji je imao i širi odjek: »... da bi izgorele sve laži koje su širene o Vuku kao izdajniku svoga naroda, studenti su umesto voštaniće zapalili Hadžićevo Ogledalo i Ninkovićev Srbobran.«¹⁵¹ Ova dva srpska lista napadala su Vuka ne samo za života nego i posle njegove smrti.

Vukova smrt odjeknula je i u Matici srpskoj, glavnom uporištu njegovih protivnika.¹⁵² Na sednici Književnog odeljenja od 1. XII 1864. odlučeno je da se umoli Đura Daničić da za *Letopis* napiše nekrolog o Vuku.¹⁵³ Već sama činjenica da je Matica pozvala baš samoga Daničića, najbližeg Vukovog saradnika, da napiše u *Letopisu* nekrolog, bila je glavni razlog da Jovan Hadžić — Svetić, tadašnji Matičin potpredsednik, jedan od najbezobzirnijih Vukovih protivnika, podnese ostavku. Daničić se nije mogao odazvati Matičinom pozivu samo zato što je u tom trenutku bio zauzet drugim hitnim obavezama,¹⁵⁴ tako da je umesto njega nekrolog napisao Stevan Pavlović.¹⁵⁵

Daničić je u nekoliko navrata sa velikim razumevanjem pisao o Vuku, ali fragmentarno i samo iz jednog ugla gledanja, iako je on kao najbliži njegov saradnik i saborac bio nesumnjivo najpozvaniji da pruži jednu veliku sintezu o Vuku. To su dali iz istorijske perspektive tek Ljubomir Stojanović, Aleksandar Belić i Miodrag Popović.

Sa hrvatske strane najviše priznanje odao je Vuku Franjo Rački, po opštem mišljenju najveći hrvatski i jedan od najznačajnijih jugoslovenskih istoričara:

»Vukom Karadžićem bješe srbski narod ujedno uveden u kolo ostalih prosvetljenih naroda (...). Jur je Vuk svojom srbskom Pismenicom i Srbskim Rječnikom (1818) književnom jeziku čvrst temelj i u borbi proti slavenosrbskim pobjedu u stalan izgled stavio; jur je on, neizučen ali od naravi darovit književnik, po Dobrovskom, Kopitaru i Jakovu Grimu uveden bio u dvorane literarne aristokracije; jer su njim obtelodanjene narodne pjesme, proslavljene Geteom, Grimom, Tavlicom, Gerhardom, Bauringom, sticale srbskomu narodu koji se borio za slobodu i neodvisnost, sučustvo svega izobraženoga svijeta.«¹⁵⁶

Od slovenačkih naučnika najveće priznanje Vuku potiče iz pera Matije Murka: »Glavna zasluga da Srbi i Hrvati imaju najjednostavniju grafiku i najbolji pravopis na svetu, ukoliko je to uopšte moguće, pripada Vuku.«¹⁵⁷

U naše dane, povodom 200-godišnjice Vukovog rođenja, ponovo se pristupilo povlačenju paralele između Vuka i Kopitara. Tom prilikom došle su u punoj meri do izražaja dve suprotne koncepcije, svaka sa svojom posebnom specifičnošću. Prema koncepciji Marije Mitrović:

»Vuk je prošao kroz revoluciju, kroz narodni ustanak, pa se njegovo poimanje istorije, slobode i stvarne emancipacije nije svodilo samo na kulturu kao pojavni oblik i znak prepoznavanja jednoga naroda. Zato su stvarne istorijske dimenzije Vukove reforme šire od koncepcije koju je nudio Kopitar.«¹⁵⁸

¹⁴⁹ J. Pogačnik, B. Kopitar, 70. Ktalcak je u pismu od 6. XII 1814. javio Zigi Cojsu: »Za Supana donosim čitav svežanj Anti — Jesuitica.«

¹⁵⁰ J. Pogačnik, op. cit. 71.

¹⁵¹ M. Popović, op. cit. 479.

¹⁵² Z. Mladenović, Vuk Karadžić i Matica srpska, Beograd 1953. Z. Milisavac, Vuk i Matica srpska, Novi Sad 1986. U ovim je knjigama iscrpno, dokumentovano i objektivno prikazan i ocenjen Vukov odnos prema Matici od početka pa sve do konačne pobjede Vukovog pokreta.

¹⁵³ Srpski Letopis, 109, 1864, 265.

¹⁵⁴ Daničićovo pismo od 13. XII 1864. u Rukopisnom odeljenju Matice srpske.

¹⁵⁵ Vuk St. Karadžić, Srpski Letopis, 109, 1864, 115—134.

¹⁵⁶ F. Rački, 50-godišnjica Preporoda, Rad JAZU, 80, 1885.

¹⁵⁷ M. Murko, Kopitar in Vuk, Ljubljanski zvon, I, 5, 1908.

¹⁵⁸ M. Mitrović, Vuk i Kopitar, Politika, 16. X 1986.

Međutim, prema koncepciji Milana Vasića, ne samo Vuka nego i Kopitara treba posmatrati i ocenjivati iz jedne obuhvatnije i dalekosežnije istorijske i kulturološke perspektive:

»I jedan i drugi visoko su cijenili doprinose zajedničkom stremljenju i uzajamno se pomagali, stvarajući ne samo lična prijateljstva već i zajednički doprinos emancipaciji naroda koji su bili, pod tuđinskim jarmom. To su bile davne hiljadu osamstote godine, kada je vizija zajedništva Južnih Slovena bila još daleko od stvarnosti, ali su se napredni ljudi za nju borili i riječju i djecom i u toj borbi, se potpomagali. Zato začudujuće djeluju pojedinci koji, poslije tolike duge borbe, krunisane životom u zajednici, pokušavaju da danas, stju nepovjerenje među našim narodima. A eto daleka historija nam govori da su, i u tuđini naši ljudi — velikani riječi i djela — bili iste gore liste.¹⁵⁹

»Na osnovu svega izloženoga, jasno izlazi da su se i Vuk i Kopitar u teškim vremenima, daleke, prošlosti, kada se radilo o biti ili ne biti — izloženi velikim iskušenjima i pritiscima od brojnih i nadmoćnih protivnika — borili rame uz rame za zajedničke ideale. Oni su udruženim snagama, uprkos velikim opasnostima koje su istovremeno pretile sa svih strana, smelo krčili nove puteve i bili svesni da mogu u budućnosti konačno pobediti, samo ako budu do kraja ostali iste gore liste.¹⁶⁰

Zusammenfassung

VUK UND KOPITAR

Kosta Milutinović

Es bestehen nur vier Artikel der früheren Literatur aus der Zeit 1897., 1908. und 1914. Jahren, in der skizziert wurde die Mitwirkung Karadžić Stefanović Vuks und Jernej Kopitar. Ausserdem wird dieses Thema teilweise bearbeitet in einzelnen Monographien über Vuk und Kopitar. Einige Fragen wurden stellenweise bearbeitet, und erwähnt in der älteren Literatur, aber viele blieben unbeantwortet bis zum heutigen Tage. In dieser Studie versuchte der Autor die alten Nachforschungen zu ergänzen, und beantworten; einige Fragen die sich hier vorfinden und auf eine Lösung warten.

¹⁵⁹ M. Vasić, *Vuk i Kopitar, iste gore list, Politika*, 31. X 1986.

¹⁶⁰ Iskapanje posmrtnih ostataka J. Kopitara i V. Karadžića, izveštaj od 30. IX 1897. M. Mihailovića, srpskog poslanika u Beču; predsedniku Ministarskog saveta i ministru inostranih dela Kraljevine Srbije Đorđu Simiću, u knjizi G. Dobraštovića: *Kopitar i Vuk*, Beograd 1980, 182—189. U ovom tekstu iznesene su interesantne pojedinosti o svečanom prenosu kostiju J. Kopitara iz Beča u Ljubljanu i V. Karadžića iz Beča u Beograd. Svečanost je održana istoga dana i u isto vreme u prisustvu istaknutih predstavnika srpskih, slovenačkih i austrijskih naučnih ustanova i kulturno-prosvetnih društava, koji su održali govore posle opela po pravoslavnom i katoličkom obredu. Sva jugoslovenska štampa objavila je iscrpne izveštaje o ovoj svečanosti, koja je obeležena kao velika manifestacija jugoslovenskog bratstva. Slične svečanosti priređene su i prilikom pogreba u Beogradu i Ljubljani.